

Van wind en water, stoom en stroom de molens van Almelo door de eeuwen heen

Hennie Rutgers.

m.m.v. Herman Hagens.

Inhoud

Woord vooraf	2
Ten geleide	2
Het verhaal van de oude stadsmolen.	3
<i>Voorgeschiedenis.</i>	3
<i>Periode 1797 - 1869.</i>	5
<i>Periode 1870 tot heden</i>	15
Molens uit een ver verleden.	20
De watermolens van Almelo	21
<i>Inleiding.</i>	21
<i>De grafelijke watermolens in de stad</i>	22
<i>Watermolen in de Aalderinkshoek.</i>	28
<i>Watermolen bij het erve Workel te Bornerbroek.</i>	29
De eerste windmolen.	29
De nieuwe “Oude Koorn molen”.	30
Broekmolen.	33
De molen op het Kollenveld.	34
Veldmolen	35
Molen te Bornerbroek.	40
De houtzaagmolen op de Hofkamp	42
Molen bij het stationsplein.	43
<i>Werking oliemolen</i>	43
<i>Belasting op het gemaal (19^e eeuw)</i>	44
<i>Scheploon</i>	45
Windwatermolens of Poldermolens.	46
<i>Poldermolen ten Z.O. van Almelo.</i>	46
<i>Poldermolen tussen Almelo en Wierden.</i>	46
<i>Leemslagenweg.</i>	46
<i>Vriezenveenseweg</i>	46
<i>Weidemolentjes.</i>	47
Een poldermolen in Aadorp.	47
Kookas molen.	47
Grutmolen(s).	48
Maalderijen 19^e eeuw	50
<i>Een bijzondere molen aan de Prinsenstraat.</i>	50
<i>Een stoomkoren molen “Bavinkstraat”.</i>	51
<i>Stoomkorenmolen aan de Sluiskade.</i>	52
<i>Stoomkorenmolen in de Holtjesstraat.</i>	52
<i>Malerij Bornerbroeksestraat.</i>	52
<i>Coöp. verenigingen.</i>	53
<i>Roggebrood bakkerij Veneman.</i>	53
Stoomoliemolen Bornsestraat	53
De voormalige papiermolen “Het Springend Hert” te Makkum.	54
Bronnen.	56

Woord vooraf

Water- en windmolens hebben gedurende vele eeuwen een belangrijke plaats ingenomen in onze samenleving. In Almelo waren de beide watermolens vele eeuwen centraal in het stadje aanwezig. Reeds in 1470 was de eerste windmolen gebouwd.

Dit nodigde uit eens te onderzoeken hoe het de Almeloze molens in het verleden is vergaan. Niet wetend waar ik aan begon, startte ik het onderzoek in de archieven van de gemeenten Almelo en Borne. Later zijn de archieven van het Historisch Centrum Overijssel en het Kadaster te Zwolle geraadpleegd. Daaruit leerde ik o.a., dat het nuttig is alles wat voorheen over de materie geschreven is, te verifiëren.

Dit had tot gevolg, dat het onderzoek langer duurde dan gedacht. Wel ontdekte ik verrassende nieuwe dingen.

Veelvuldig werd mij hierbij medewerking verleend van bevoegde zijde. Deze hulp van betreffende beambten is door mij als zeer aangenaam ervaren, waarvoor ik hierbij mijn hartelijke dank wens uit te spreken.

Een bijzonder woord van dank gaat naar Herman Hagens, die het deel over de watermolens heeft geschreven en wiens hulp voor mij onontbeerlijk was bij het ontcijferen van o.a. de oude geschriften uit de 15^e en 16^e eeuw.

Er is veelvuldig gebruik gemaakt van de letterlijke tekst uit de oude akten, waardoor de leesbaarheid misschien iets moeilijker is geworden. Mijn voorkeur ging uit naar authenticiteit

Door de gebiedsuitbreiding van de gemeente Almelo per 1 januari 2002 zijn er ten aanzien van de geschiedschrijving voor de huidige gemeente enkele wind- en watermolens bijgekomen.

Van al de beschreven monumenten is alleen de huidige windmolen aan de Nieuwstraat overgebleven.

Moge dit geschrift ertoe bijdragen, dat de betekenis van dit monument meer is dan een stapeling van stenen en een aantal opgezette balken.

Hennie Rutgers.

Ten geleide

Op 13 mei 1995 werd windkoren molen “De Hoop” te Almelo feestelijk geopend door wethouder B. Kuiper en daarmee kreeg deze stad zijn stadsmolen in volle glorie weer terug. Deze laatste opmerking vraagt nadere uitleg.

Vanaf 1 februari 1798 tot 25 maart 1852 was de gemeente Almelo eigenaar van een Pel- en Korenmolen. Deze molen is verkocht en later in 1869 afgebroken.

Met materialen van deze molen werd in 1870 particulier aan de Nieuwstraat een nieuwe molen gebouwd.

In 1988 was de molen (weer) te koop. De eigenaar, de heer B. van Diermen, wilde de molen afstoten. Toen dit bekend werd, zijn door de gemeente inspanningen verricht om de molen in eigendom te verwerven. Zulks leverde nogal wat problemen op aangezien de aankoop geen rendabele investering was. Niettemin werd contact gelegd met de eigenaar en met diverse molendeskundigen.

Het bleek dat de vraagprijs niet onoverkomelijk was. De molen verkeerde in een zodanige staat, dat restauratie noodzakelijk was. Daarbij ontstond de gedachte dat verplaatsing van de molen naar elders binnen de gemeente noodzakelijk zou zijn, omdat de biotoop niet al te best werd geacht.

Op 23 juli 1988 ontstond aan de molen zware stormschade. Dit had uiteraard gevolgen voor de vraagprijs.

Er werd een nieuwe raming gemaakt van de verplaatsings- en restauratiekosten.

Zeer globaal kwam dat uit op een bedrag van fl.950.000,--. De hoogte van dit bedrag kon wel eens tot gevolg hebben dat er voor de aankoop een negatieve beslissing zou uitkomen. Men stelde daarom voor om de molen ter plekke te handhaven en aldaar te restaureren. Dit idee werd nog eens ondersteund door een lijst met handtekeningen van personen uit de omgeving van de molen, die zich tegen de verplaatsing verklaarden.

Een onderzoek wees uit dat er eigenlijk binnen de gemeente geen beter biotoop te vinden was dan de huidige plek. Deze plek kreeg het cijfer 4 uit een schaal van maximaal 5. Er bleek hinder van enkele bomen in de omgeving. Inmiddels zijn daarvan enkele gekapt.

Bij raadsbesluit van 12 oktober 1989 werd besloten de molen met ondergrond te kopen voor een bedrag van fl. 30.000,--. Het molenerf werd niet aangekocht.

De molen was aangemeld bij het RIBO. (Stichting Scholing, Restauratie en innovatie in de bouw in Overijssel)

Aanvang 1994 kwam van het RIBO het verlossende woord, dat de financiering van haar programma rond was en dat daarin de molen "de Hoop" nog steeds opgenomen was.

Het RIBO zou 50% bijdragen van het kostenbedrag, dat harerzijds volgens raming daterende uit 1992 fl.470.000,-- bedroeg. De gemeente moest de andere 50% bekostigen plus de meerdere kosten van de restauratie.

De totale kosten van de restauratie waren uiteindelijk ongeveer fl.650.000,--

Het verhaal van de oude stadsmolen.

Voorgeschiedenis.

Het waren roerige tijden aan het eind van de achttiende eeuw. Grote tegenstellingen waren er tussen, zoals men dat noemde, de Hoge adel en de eenvoudige burgerij.

De verhoudingen waren gespannen en zeer onvriendelijk.

Verzet en opstootjes kwamen regelmatig voor. Allemaal voortekenen van de grote ommekeer. Ook de Heerlijkheid Almelo ontkwam niet aan de grote onrust.

In 1771 beleende Prins Willem V, Sophia Carolina Florentina gravin van Rechteren, uit naam van de Staten van Overijssel, met de Heerlijkheid Almelo en Vriezenveen. Er was vrijwel meteen onenigheid over de rechtmatigheid van haar opvolging. In 1779 werd haar belening vernieuwd en na het overlijden van haar tweede echtgenoot nog eens in 1784.

Het was een bewogen leven vol strijd en smaad (verguizing). Volhardend heeft zij tot het eind gestreden tegen alle machten, die de aan haar overgeleverde rechten en voorrechten aanvochten en trachtten te ontnemen. De geschillen daarover liepen van 1783 tot 1806.

Tot de rechten behoorden o.a.:

Het recht tot het aanwijzen van een deel van het aantal stadsbestuurders.

Het wind- en waterrecht betekende, dat zonder toestemming van het huis van Almelo geen windmolens en watermolens gebouwd mochten worden.

De molens in de Heerlijkheid Almelo waren eigendom van het Huis en voor de ingezetenen gold maalplicht.

Bij kerkenspraecke van 17 mei 1691 wordt den volke bekend gemaakt, dat de Heer van Almelo (Adolph Hendrik van Rechteren) heeft bepaald, dat het voortaan verboden is om van buiten de stad "vreemt meel en weggens" (broden) binnen de Heerlijkheid Almelo te brengen, "streckende dit tot groot nadeel van de meulens".

Kerkespraeken zijn door de Heer van Almelo uitgevaardigde publicaties, soms afgekondigd van de preekstoel, later meestal bij de uitgang van de dienst.

De Vriezenveners (ook ingezetenen van de Heerlijkheid Almelo) hadden listig het wind- en waterrecht ontdoken. Verschillende buurten van Vriezenveen hadden gezamenlijk een rosmolen gebouwd, waarmee ze hun rogge konden malen. Een rosmolen is onafhankelijk van wind en water, doch wordt door een paard in beweging gebracht. Er waren destijds veertien rosmolens in Vriezenveen waarop rogge gemalen werd.

Voorts was er het recht van tol- en weggeld.

De landsheer was verplicht de openbare wegen in stand te houden en te beveiligen. Daartegenover stond het recht tol te heffen. Het recht van tol stond onder allerlei namen bekend, zoals wegen-, bruggen-, markt- en slui stol. In de loop der jaren verminderde het voordeel van de heffing, mede doordat er een veelheid van “vrijdom van tol” was toegestaan.

In een oorspronkelijke lijst van tolheffing tussen Almelo en Wierden staat, dat vrijgesteld waren de wagens die met koren naar de molens van Almelo gingen.

Ten aanzien van de samenstelling van het stadsbestuur was vanaf 1600 een regeling getroffen, het z.g. Petri-keur. In het kort kwam het er op neer, dat de Heer (of Vrouwe) van Almelo de helft van het aantal stadsbestuurders (toen Burgemeesters genoemd) kon aanwijzen.

De verkiezing vond ieder jaar plaats op 21 februari, de z.g. Petri-dag.

Het openlijk verzet tegen het publiekrechtelijk gezag (macht) van de Vrijvrouwe (gravin) openbaarde zich nadrukkelijk bij de Magistraat (rechterlijke macht) en burgerij van de stad. In het begin van 1785, bij de nadering en voorbereiding van de Petri-dag op het stadhuis, weigerden enige stadsbestuurders alle contact met de Vrijvrouwe. Daardoor liep de Petri-keur in het honderd.

Kort daarop kwamen 150 burgers in een particulier huis bij elkaar en kozen twee bestuurders. Zij verzochten Ridderschap en Steden hen de eed af te nemen. Op protest van de Vrouwe van Almelo besloot dit College op 25 oktober 1785 dat de burgerij onwettig had gehandeld en dat de verkiezing op normale wijze moest plaatsvinden. Kort daarop riep de Gravin de bestuurders op om ouder gewoonte ten stadhuize gezamenlijk tot verkiezing over te gaan. Men bleef weigeren en de onrust onder de burgerij bleef toenemen. De Gravin had haar jongste zoon op de voorgrond geschoven en dat werkte verkeerd op de stemming van de burgerij. De Jonker was n.l. vol van de nieuwe vrijheidsidealen naar Noord Amerika gegaan en had daar onder George Washington de Amerikaanse vrijheidsoorlog meegemaakt. Maar weer bij moeder thuis was hij (de Amerikaan, zoals spoedig zijn bijnaam luidde) spoedig tot reactionaire inzichten teruggekeerd. Hij richtte een eigen schutterij op. Een klein korps boeren, voorzien van drie stukjes geschut, wapens en ammunitie. Hij hield daarmee exercities en trok demonstratief door de Grootestraat.

Op 10 december 1783 had een twintigtal jonge mannen zich, onder bescherming van burgemeester Jacob Revius, aaneengesloten tot een burger-vrijcorps “Tot aankweking der volksweerbaarheid.”

Begin 1784 hadden zij enige notabele burgers bereid gevonden het commando op zich te nemen. Zij verzochten de Gravin de Grootte Kerk als hun “drilplaats” te mogen gebruiken. Dit verzoek werd afgewezen, alleen het koetshuis werd ter beschikking gesteld. Dat lag echter zo ver van de Stad, dat de arme schutters uren moesten marcheren voor zij ook maar één gram kruit hadden verschoten.

Dit stond het vrijkorps niet aan, waarna de magistraat hen telkens voor 1 jaar de stadsbleek ter beschikking stelde. Men exerceerde bijna dagelijks. Eerst met 80 man, later met 170.

Het spreekt voor zich dat enkel de verschijning van de jonge Graaf in de stad al agiterend werkte.

Op 20 februari 1786 des middags om twee uur reed Mevrouw de Gravin Douarière van Rechteren in volle statie met een koets met vier paarden bespannen naar het stadhuis, vergezeld door haar zoon Graaf Rechteren Limpurg en haar advocaat Racer en staande achterop de koets drie livreibedienden. Men besloot dat de huidige stadsregering moest aanblijven en dat de keur uitgesteld werd tot de beslissing van de Staten.

Na de vergadering vertrok Mevrouw zoals ze gekomen was en bereikte ongehinderd haar huis.

Op de avond daarna “de Petri-avond zelf” was er grote onrust en waren er ongeregelheden in de stad. Schutters van het Burger-Vrijcorps mishandelden enige ruiters en soldaten van het boeren exercitiekorps van de jonge Graaf.

Een van de schutters van het Burger Vrijcorps was de molenaarsknecht Adolf Erler. Hij werd als raddraaier en aanstichter aangewezen. Onmiddellijk daarop liet de Gravin Erler oppakken en hem op haar windmolen op de Hofkamp buiten de stad in detentie (bewaring) zetten om hem later naar haar Huis in hechtenis te kunnen overbrengen.

Maar Erler wist te ontsnappen naar de stad en de stadsdienaren durfden hem vanwege de dreigende houding van de volksmenigte niet te achtervolgen. Na allerlei schriftelijke uitwisselingen tussen de onderling verdeelde stadsbestuurders met de Gravin, die op haar eis tot uitlevering bleef staan, werd hij met meerderheid van stemmen onder borgtocht vrijgelaten.

Een paar dagen later kwam er weer een brief van de Gravin. “Zij heeft alles vernomen en eist en gelast hen, om Erler onmiddellijk weer op te pakken en hem aan haar dienaren uit te leveren, zodat zij hem in haar Huis kan opsluiten.” Opnieuw onenigheid onder de stadsbestuurders. Erler werd weer opgepakt, maar tenslotte liet men hem toch weer vrij, beducht voor volksoproer. De Gravin bleef vechten voor haar feodale rechten, doch hoe hardnekkig en knap verdedigd, devalueerden deze elke dag meer en meer.

De Patriotten kregen steeds meer macht en rond 1795 is het met de “oude Republiek” gedaan. Op 9 mei 1795 wordt de Heerlijkheid opgeheven door de Staten van Overijssel.

Het stadsbestuur wordt dan Municipaliteit genoemd.

Dit college besluit op 28 december 1795 de grafelijke wapens boven de deur van het stadhuis te verwijderen. In plaats daarvan wordt op een blauwe ondergrond in gouden letters “Stads Huis” gezet.

Steeds meer nam het stadsbestuur het recht in eigen hand. Zo werd, het windrecht van het Huis Almelo negerend, besloten tot het bouwen van een eigen stads koren- en pelmolen.

Periode 1797 - 1869

Het is de moeite waard om eens na te gaan hoe dat allemaal ging in die dagen. Op 17 mei 1797 vindt een aanbesteding plaats van te leveren hout voor een te bouwen molen.

“Conditien en voorwaarden waarop de Municipaliteit der stad Almelo voornemens is op heden Den 17^e Meij 1797 Publiek en bij de minst aannemende te besteden de leverantie van het agter gespecificeerde Eijkenhoud, zullende dienen tot het maken van Een Koorn- en pelmolen.”

(Het stuk omvat een elftal voorwaarden, waarvan enkele hieronder genoemd)

1.

De aanbesteding zal geschieden bij guldens van 20 stuivers het stuk en bij zodane Perceelen, als hier agter staan gespecificeerd.

5.

Het Hout zal geexamineerd worden Door den Molenmakers Baas Knippenberg en zo deze het Houd afkeurd zal den aannemer hetzelfde aanzig moeten nemen en andere goede en ten zijnen genoegen Leverbare ware, inplaats bezorgen of anders misleverantie aansprakelijk zijn.

9.

De Balken en stijls op een duim na kant moeten zijn Dog het ribbenhoud alle kant en bezaagd.

De aanbesteding geschied in 7 percelen, per perceel is nauwkeurig omschreven, het aantal en de diverse maten , dat aan hout geleverd moet worden.

Bijvoorbeeld perceel nr.3

24 ribben lang 13 voet 4 á 5 duim.

32 dito - 15 voet 4 á 4 duim

8 dito - 16 voet 5 á 5 d.

8 dito - 23 voet 5 á 5 d.

6 dito - 18 voet 4 á 4 d.

Dit perceel was aangenomen door Herman Berends voor fl.200,=.

Zo werd elk perceel afzonderlijk aanbesteed, waarbij verschillende personen inschreven.

Dat werd een totaal som van fl.3040,=.

Een half uur later werd het totaal aantal van alle 7 percelen aanbesteed.

De laagste inschrijver was Herman Berends voor een bedrag van fl. 2945,= de welke tot borg van leverantie heeft gesteld Jan Bolk en Hendrik Smit.

Was getekend:

G.J.Troost.

secretaris.

Op 5 augustus 1797 wordt er een overeenkomst gesloten tot het bouwen van een molen. Het is interessant om eens te zien hoe dat er toen uit zag.

De ondergetekende Municipaliteit der Stad Almelo met toestemming van het burgercommitte `bekennen en verklaren mids dezen, met Jan Knippenberg en Gerrit Debes geconvenieerd en geaccordeert te hebben, gelijk zij convenieren en accorderen bij dezen Dat gemelde J. Knippenberg en G. Debes niet alleen, de alhier nieuw aangelegden windKoorn en Pellemoole willen maken en behoorlijk twee maal verven, maar daartoe ook moeten leveren al het hout, glas,Iser, zeil, touwerk en in het gemaal al hetgeen tot de voorzeide Moole van swaerte als deze behoord van de beste qualiteit niets uitgezondert, dan alleen het Metselwerk en de daartoe vereischt wordende steenen,kalk en sand, en zulx ingevolge het bestek van het hout aan Hermen Berends besteed, waarvan zij den ontfangst zoals het doer denzelven, van den Municipaliteit is aangenomen , overnemen, terwijl deselve zullen gehouden zijn het gaande werk en hetgeen verder tot de Moole behoord, van proportie en in evenredigheid van den swaerte van het reeds aanbesteede hout en metselwerk, te leveren, als meede dat de koornsteen en zullen zijn twee volle steenen 17ers en twee juffers van 14 duim ook 17ers en de Pelsteen twee beste Engelsche steenen Loopers, van 12 duim en 5 & $\frac{3}{4}$ voet over zijn diameter en twee leggers van dezelfde groote waarvoor de Municipaliteit aan haar beloofd te betalen eene summa van Tienduizend gulden zegge fl. 10000 --.--.
En zal dezelve gereed moeten zijn, het Koornwerk tegens den eersten Febr. 1798.en het Pelwerk voor den Isten Mei daaraan volgende, zullende voor ieder dag welke het Koorn. of

Pelwerk respectivelijk later mogt gereed worden, de Municipaliteit kunnen korten eenen Ducaat.

En zal de betalingen van de voorzeide summa van tijd tot tijd door de Municipaliteit na evenredigheid van de leverantien en arbeid aan de moolen, moeten geschieden .Dog dat de Municipaliteit, nadat de Moolen zal gereed zijn van de voorzeide Summa zal kunnen inhouden eene Summa van Twee duisent gulden zegge fl.2000.--.--. Waarna de Moole zes weken geprobeert en door twee Bazen, door de Municipaliteit te verkiezen zal geexamineerd worden en zullen de aannemers verplicht zijn in val daarin iets gebrekkigs ,of niet na het bestek, of na evenredigheid van de Swaarte der Moole gevonden word hetzelfde te verbeteren of daarvoor vergoedingen aan de Municipaliteit,ter taxatie van die zelfde Bazen, moeten doen, en hetwelk de Municipaliteit aan de voorzeide in te houdene Summa zal kunnen korten. Terwijl eindelijk de kosten door de Municipaliteit tot heden toe aan de Moole besteed onder de voorzeide Tiendusent gulden zullen zijn begrepen en welke alzo door de aannemers over en in betalinge aangenomen worden bij dezen

In kennis der waarheid zijn hiervan twee gelijkluidende gemaakt en door den Secretaris namens de Municipaliteit, en door de aannemers eigenhandig getekent

Actum, Almelo den 5de Augustus 1797

Ter ordinantie der Municipaliteit.

G.J.Troost secr.

w.g. J.Knippenberg.

G.Debets.

Voor de slotafrekening is onder aan de overeenkomst een toevoeging geplaatst.

Ik onder getekende J.Knippenberg bekennen en verklare bij dezen tot slot van rekening van boven staande Tien duisent gulden ontfangen te hebben een Summa van vijf en Sestig gulden en voor Doceurgeld voor mij en mijn compagnon eene Summa van twee hondert gulden waarmede aan het voorzeide accoord ten genoegen is voldaan en dus daarvoor quitere bij dezen.

Actum Almelo den 20 Maart 1799.

w.g. J.Knippenberg.

In het kort kwam het hierop neer, dat de heren al het hout, glas, zeilen, touwwerk en ijzermaterialen moesten leveren met uitzondering van het metselwerk met de daartoe vereiste stenen, kalk en zand. Ook uitgezonderd is het reeds aanbestede hout. Tevens werd vereist te leveren twee koppel stenen voor het malen van graan en twee stenen voor het pelwerk. Elk z.g. 17ers (dit zijn stenen met een doorsnede van ong. 1.50 m) Voorwaarde was, dat de korenmolen gereed moest zijn op 1 februari 1798 en het pelwerk op 1 mei 1798.

Van een aanbesteding van het metselwerk is tot op heden niets teruggevonden in het archief. Als men de voornoemde bedragen optelt komt men tot een bedrag van fl.12200,=. Al met al blijkt uit het hiervoor genoemde, dat het om een molen van een behoorlijke omvang ging.

Bekend is een citaat uit een dagboek van mr.A.Warin, rechter te Amsterdam, die in 1801 een reis te paard maakte door Gelderland. Hij noteerde het volgende: “Almelo,

Heerlijkheid van de familie van Rechteren met vele voorrechten. De Rechterens waren en zijn er gehaat. De burgerij, meest patriots, vele rijke Mennonieten, heeft zich na de revolutie van 1795 hatelijk tegens de Heren gedragen en onder anderen een fraaye steenen molen van fl. 14000,= gebouwd, alleen om afbreuk te doen aan de eertijds alleen gepriviligieerde molens van de Heren.”

Deze ”Nieuwe molen” ook wel “Stadsmolen” genoemd werd gebouwd direct ten noorden van de driesprong Oranjestraat- Ootmarsumsestraat- Molenstraat.

De enige herinnering daaraan is de naam Molenstraat en de naam van de drogisterij “de Molen”.

Er worden twee molenaars aangesteld.

Op 5 maart 1798 wordt een instructie opgemaakt en ondertekend door de secretaris G.J.Troost.

Artikel 2: Zij zullen beide de orders van den aangestelden administrator naa komen en gehoorzamen.

Artikel 6: Zij zullen de Ingezetenen welke bij hun aan de Moole het koorn brengen, vriendelijk moeten behandelen geen verlenen tot ongenoegen om daardoor het gemaal op deze Moole te bevorderen. (Dit is ook heden een actuele zaak)

Artikel 7 zegt iets over het omgaan met de molen. Dat zij zodanig moeten handelen alsof de molen hun eigendom is en dat zij al het voorgaande onder ede moeten verklaren.

In het oud archief van de gemeente Almelo bevindt zich “het Molenboek”, met o.a. de boekhouding van de molen over de jaren 1798 -1810. Daaruit is een aantal interessante zaken te halen.

Het vaste loon van molenaar Hendrik Hazenkamp was in 1799 fl.235.=.

Het vaste loon van molenaar Hendrik Borgert was in 1800 fl. 300.=.

Daarnaast kan men in die boekhouding meerder keren betalingen vinden voor koffie en tabak, hetgeen kan betekenen, een soort betaling in natura.

In de periode van 5 maart tot en met 18 juli 1798 werd voor Den Burger Adriaan ten Cate 623 schepel (=6230 liter) tarwe gemalen en hij betaalde daarvoor fl.46-14-8. (= 46 gulden, 14 stuivers en 8 penningen.)

In het jaar 1798 vinden regelmatig betalingen plaats aan z.g. “noothulpen”. Daarnaast valt op betalingen aan:

de mulder van Saasveld
de mulder van Enter
de Pelmulder.

Een noothulp voor 6 dagen kreeg een bedrag van fl.3.--.-- uitgekeerd.

In de maanden juli t/m november krijgen de molenaars van Enter en Saasveld meerdere keren een bedrag uitbetaald.

Op 27 juli 1798 wordt betaald aan de mulder van Enter voor 6 weken kostgeld á 3 gld.
een bedrag van fl. 18.--.--.

Op 6 november 1798 aan de mulder van Saasveld fl.19.--.-4.

Voor een fles genever fl.--.-5.--.

Voor kostgeld fl. 14.--.--.

Voor slaapgeld fl.-2.12.--.

Men vindt deze betalingen in de latere jaren niet meer terug. Kennelijk werden er molenaars van buiten gehaald om de nieuwe molenaars van Almelo het vak te leren. De molenaars van de grafelijke molens in Almelo kwamen niet in aanmerking, ook al omdat deze zeker geen toestemming zouden hebben gekregen van de "Familie", gezien de vijandige houding ten opzichte van elkaar.

De molen werd intensief gebruikt, want op 4 sept 1798 werd fl.9.--.-- betaald voor het billen van de stenen en op 2 febr.1799 nogmaals fl.8.-8.--.

Men kan zich achteraf wel afvragen of het exploiteren van de molen toen financieel een succes was.

Veel onderhoud is er zeker aan een molen.

Op 4 augustus 1803 vindt een publieke aanbesteding plaats van de *leverancie van het nodige Spaandak op de Stads Moole*.

Eerstelijk zal het Spaandak groot zijn Drie Duizend en Zeven Honderd voeten.

Uit het bestek valt op te maken, dat het gekloofd hout moest zijn van de beste soort van 4,5 á 6 duim breed. Het moest geleverd worden binnen 6 weken na dato ter plaatse van de *Stadsmoole*.

Dit betekent, dat de molen gedekt werd met schaliën. Deze wijze van dekken van molens kwam in het oosten van Nederland vaker voor. Er was in deze streken moeilijk aan riet te komen. Er werd ook met stro gedekt, maar dat is veel minder duurzaam en vermoedelijk was de stadsmolen aanvankelijk ook met stro gedekt.

Het werd aangenomen *bij Herm van der Aa, zulks voor ieder Honderd voet Spaandak voor fl. 52.-2.--*.

Op 15 Mei 1807 wordt de molen verpacht voor drie achtereenvolgende jaren, voor een bedrag van fl.945,= per jaar, aan de molenaar Hendrik Hazekamp.

In februari daarvoor is er een uitgebreide inventarisatie en taxatie betreffende de stadsmolen.

Enkele zaken vallen daarbij op en vragen een nadere verklaring.

In het molenboek staat o.a. het volgende genoteerd:

De stenen van de grote mole 19 duim met malkanderen.

De stenen van de kleine mole 23duim met malkanderen.

De voorloper van de pelstenen 5 voet en 4 duim.

Den ademhaalter van de pelsteen 5 voet en duim.

Den gangkammen in het asrad half sleten.

Den gangkammen in de bonkel versleten nog even gangbaar.

De kammen in het pelrad half sleten.

De staven in de pelrondsels 3 deelen versleten en ¼ goed.

De kukkers van het pelwerk zwak bevonden.

Op deze wijze wordt nog een tiental onderdelen genoemd die versleten of half versleten zijn.

Aan het eind van het rapport taxeert de zeilenmaker Engel Evertse Fijn van Draat

de zeilen en ondertekent met Hendrik Hazekamp het geheel.

Men kan de conclusie trekken dat dit rapport is opgemaakt om de conditie van de molen vast te stellen, met als doel de molen te gaan verpachten.

Dat bij eerste twee punten van het rapport de dikte van de stenen werd vastgesteld had een belangrijke reden. Naar gelang de vermindering van dikte van de stenen moest belasting betaald worden. Na elke pachtperiode werd daarom de molen gecontroleerd.

Als de stenen veel slijtage hadden door veelvuldig gebruik moest er regelmatig gebild (geslepen) worden. Hierdoor werden de stenen dunner. Daaraan werd het gebruik gemeten en moest betaald worden. (1 Amsterdamse duim is 2,574 cm.)

Rond elke maalsteen zitten twee ijzeren banden. Die banden zijn ervoor om te voorkomen dat de steen plotseling uit elkaar springt of dat er stukken af springen. De draaisnelheid van de bovenste maalsteen (de looper) is ongeveer 6 maal sneller dan het draaiende gevluht (de wieken). Bij een pelsteen is dat zelfs ong. 10 maal sneller en toch zitten daar geen banden om. Een pelsteen heeft aan de onderkant een drietal enigszins gebogen sleuven (kerven). Deze naar binnen toe trechtervormige kerven veroorzaken door de snelheid van de draaiende steen een behoorlijke luchtstroom. De boven- en zijkant van de steen is ruw gemaakt. De ruimte tussen de zijkant van de steen en het pelblik (een soort rasp) is zeer gering. IJzeren banden om de steen verstoren de werking van het geheel. De gerst wordt door de luchtstroom en de middelpuntvliedende kracht langs het pelblik geslagen en zodoende gepeld tot gort. Om toch de veiligheid te garanderen werd het pelwerk onder het vloeroppervlak gebouwd.

In juli 1807 (franse tijd) wordt de molen voor de tweede keer geschilderd. Christiaan Rompelman neemt dit aan voor een bedrag van 204 franc en 25 centieme en krijgt uitbetaald een bedrag "egaal" daaraan van fl.97-5-4.

Op 1 maart 1813 is er opnieuw een inspectie op de molen door de molenmakers Gerrit Reuvers, wonende te Den Ham en Abraham Grootenhuis, wonende te Hengelo. De lopers en liggers van de koornmolen en de voorloper en naloper van de pelstenen worden nauwkeurig *geexamineerd*. Ook het gaandewerk wordt gecontroleerd en het geheel wordt in behoorlijke staat bevonden.

Er wordt een procesverbaal opgemaakt en ondertekend door:

De Maire [de burgemeester] van Riemsdijk.

De molenmakers G. Reuvers en A. Grootenhuis.

De Molenaars Pieter op den Brink en Hendrik Hazenkamp.

In het oud archief bevindt zich een aantal kleinere briefjes, die bedoeld waren als een soort kwitantie. Een voorbeeld daarvan heeft betrekking op het voorgaande:

Aan Gerrit Reuvers als salaris voor gedane zaken: 5 franc en 25 centieme of 2 Guldens en 10 stuiver.

Er is nergens in het archief een reiskostenvergoeding te vinden, dat zal dan wel voor eigen kosten zijn geweest.

Beziet men nu de voorgaande jaren sinds de oprichting van de molen, dan vroeg het beheren van een molen een behoorlijke inspanning. Als er afspraken gemaakt moesten worden dan ging er iemand op reis of het ging per post en dat kostte tijd in die dagen.

De molen was erg belangrijk voor de stad, een status symbool. Dit hield in dat alles prima in orde moest zijn. Men kan zich echter wel afvragen of de exploitatie van de molen redelijk rendabel was. Het onderhoud vroeg soms flinke bedragen.

Uit een verslag van de raadsvergadering op dinsdag 9 juli 1816 kan men het een en ander opmaken. De aanhef van het verslag is als volgt:

De leden van den Raad, wettiglijk verenigd ten getale van veertien en door den Heer Burgemeester gepresideert.

De bovenas in de molen moet vervangen worden. Er volgt een uitgebreid verslag over wat de risico's zijn voor schade aan de molen en de omgeving, wanneer de as zou breken. Na deze opsomming volgt de overweging:

Overwegende, dat de persoon Hendrik Kamp, timmerman in deze Gemeente een Eikenstam Hout bezit, leggende thans nog in de Buurtschap Geesteren Gemeente Tubbergen. Deze Stam-Hout blijkt na inspectie, geschikt voor een as van de molen.

De heer Hendrik Kamp is ter vergadering aanwezig. Besloten wordt onder diverse voorwaarden het hout te kopen voor een bedrag van fl. 150.=.

De ondertekening vindt plaats door de Heer H. Kamp, de Burgemeester J. van Riemsdijk en 14 Raadsleden. (waaronder een aantal voor Almelo bekend klinkende namen.)

Op 28 november 1817 krijgt H.Kamp fl.150.00 uitbetaald.

Later in de 19de eeuw werden de meeste houten bovenassen vervangen door gietijzeren assen.

Op 15 december 1818 vindt weer een publieke verpachting plaats.

Het hoogste bod is van Gerrit Warnink, bakker te Ootmarsum, voor de som van fl.880,--, vervolgens met fl. 10,-- verhoogd door Hendrik Hazekamp molenaar te Stad Almelo. Bij afslag voor een hoger bedrag van fl. 900,-- gemijnd door Derk Berends, timmerman te Stad Almelo. De laatste kreeg de pacht voor 6 jaren.

In artikel 6 van het contract stond: De stenen blijven ten laste van de Stad, doch zal de pachter voor de vermindering fl.7,94 per duim moeten betalen.

In de Overijsselsche Courant van 25 juni 1819 verschijnt de volgende oproep:

Men verlangt tegen *November* of wat later, een Kapitaal van *TWAALF DUIZEND GULDENS* op een onbezwaard voldoende onderpand, zijnde een "OLIE- en KOREN-WINDMOLE" met zijne gebouwen staande in het Arrondissement *Almelo*.

Iemand hiertoe inclineerende, wordt verzocht zich te willen melden ten Kantore van den Notaris Jacobson te *Wijhe*.

De gemeente had kennelijk geld nodig en wilde een hypotheek geven op de molen.

Dat een oliemolen wordt genoemd is vreemd. Er is niets bekend van een windoliemolen te Almelo in die tijd. Het zal wel een vergissing zijn.

In de raadsvergadering van november 1819 wordt besloten de "Molenvleugelen"(de wieken) en de pensteen te vervangen. Op 30 november komt de goedkeuring van Gedeputeerde Staten voor de som van fl.310,--.

Steeds weer wordt de molen voor zes jaren verpacht. Het grote onderhoud blijft voor rekening van de gemeente.

Op 10 oktober 1842 krijgt Hermannus Hendrik Kok de pacht van de molen voor zes jaren, voor de som van fl.775,-- per jaar. Als borg zijn gesteld Frederik Willem Steffen, molenmaker te Stad Almelo, en Hendrik Voskamp, bakker winkelier te Stad Almelo.

Er vinden in de jaren daarna grote veranderingen plaats, die gevolgen hebben voor de exploitatie van de molen.

De molenaar komt in de problemen. Op 10 mei 1847 dient H.H.Kok, *koorn-wind-pel en moutmolenaar* (zo noemt hij zich), een rekest in bij de Raad van de Stad Almelo.

Ten gevolge van de duurte van de levensmiddelen, van de slechte oogst der laatste jaren en dat daarbij komt ook nog de stilstand van de jenever en bierbrouwerijen, zodat hij weinig te malen heeft. Dit alles is er de oorzaak van dat hij niet in staat is de pacht te betalen.

Op 20 september 1847 wordt hij bij exploit gedagvaard tot betaling van een som van *fl.531,24 en een half*, zijnde de huur of pacht van de *stadskoornwindmolen* over de eerste acht maanden van het lopende jaar.

Opnieuw dient hij op 25 september 1847 een rekest in bij het gemeentebestuur der Stad Almelo. Het is een zeer uitgebreid verhaal in een fraai handschrift geschreven. Duidelijk opgesteld door een deskundige en door een "schrijver" geschreven.

Hiermee wil hij aantonen waarom er vertraging is ontstaan bij het voldoen van zijn verplichtingen. Hij stelt:

"Het is eene algemeene bekende en aan geene redelijke tegenspraak onderhevige daadzaak (voldongen feit) dat tengevolge van den zeer ongunstigen oogst der beide laatste jaren eene zeer groote vermindering van het gemaal heeft plaats gehad, waaruit ontegensprekelijk eene aanzienlijke vermindering der gewone verdiensten van de molenaars in het algemeen en van Requestrant in het bijzonder moest volgen."

Hierna verwijst hij naar een aantal artikelen uit het Burgerlijk Wetboek, waaruit zou blijken, dat er onder bijzondere omstandigheden vermindering van de pacht toegepast kan worden, daarbij zich beroepend op het gelijkheidsbeginsel.

Verder wordt er breedvoerig uiteengezet, dat er sinds Oktober 1842 enkele andere bijzondere omstandigheden zijn bijgekomen.

Er zijn namelijk sedert dien tijd, te Borne, te Wierden en ook te Vriezenveen van welke plaatsen de requestrant te voren veel gemaal had, nieuwe, vroeger niet bestaan hebbende, molens gesticht, van welke, in allen gevalle, eenen zeer nadeligen invloed moest uitoefenen op het gemaal ter Stede Almelo, enz.

En vervolgt met op te merken, dat volgens artikel 9 van het pachtcontract *het maalloon is bepaalt op 71/2 cent per schepel* en dat men b.v. op beide molens in Wierden daarvoor slechts 3 cent neemt. Daardoor is het moeilijk concurreren. Bovendien is het pellen op de molen bijna geheel vervallen, doordat op de molen te Vriezenveen en op de nieuwe molen te Wierden ook een pelwerk is geplaatst. Net als bij het maalloon, is bij contract het pelloon bepaald op 30 cent, terwijl Wierden slechts 20 cent neemt. Gevolg de klanten gaan naar Wierden.

En dan komt het zwaarst wegende argument.

"Het ergst van alles echter nog is de stichting van eenen stoommolen door de Heeren ten Cate, handelende onder de firma Barend Bavink en zoon te Almelo. Deze inrichting op welke ook tegen een maalloon van 6 cents per schepel gemalen wordt, bedreigt de molens te Almelo en in de nabijheid niet alleen om de geringheid van het maalloon, maar vooral omdat die molen onafhankelijk van de wind, onafhankelijk van den waterstand, ten allen tijde in staat is hen, die wat te malen hebben, binnen een zeer kort tijdsbestek te gerieven, de verzekerdheid waarvan natuurlijk de belanghebbenden moet nopen aan dien molen den voorkeur te geven, waarbij nog komt, dat die Heeren het gebruik hebben ingevoerd, om het koorn van belanghebbenden kosteloos te doen halen, en het meel terug te bezorgen, een gebruik hetwelk de requestrant wel verplicht is te volgen, hetwelk echter voor hem een aanzienlijk bezwaar oplevert, wat tijdens het aangaan der pacht niet bestond.

Aan het slot van het rekest vraagt hij:

1^e Vermindering van de "huurpenningen"(pachtsom) met terugwerkende kracht.

2^e Ontbinding van de pacht voor de nog lopende tijd.

3° Om hangende de “deliberaties”(beraadslagen) de “*bij voormelde exploit van 20 september 1847 ingestelde regtsvordering te houden in Statu quo ter vermijding van nutteloze moeiten en kosten, welke.....*”

Op 29 november 1847 dienen de beide borgen F.W.Steffen en H.Voskamp een rekest in bij de Raad met het verzoek de pacht te ontbinden en het aanbod van H.H.Kok om FL.150,-- te betalen met kwijtschelding van de rest te accepteren. (Zij hadden reeds als borg een betaling gedaan en dreigden met hun bedrijf in moeilijkheden te komen).

In de Raadsvergadering van 13 December 1847 komt de aangelegenheid aan de orde.

Gelezen de rekesten van de molenaar H.H.Kok en de borgen F.W.Steffen en H.Voskamp zag men de redelijkheid ervan in, dat gezien de omstandigheden, zoals genoemd in de rekesten, er maatregelen getroffen moesten worden.

Besloten werd het bestaande pachtcontract met het einde van het jaar op te heffen.

Goedgevonden werd, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, een vermindering van de pacht toe te staan tot de som van fl. 375,-- over het lopende jaar, onder de bepaling dat daarmee tevens het bestaande pachtcontract tussen de Stad en genoemde pachter met de daarbij genoemde borgen zal zijn opgeheven.

De molen wordt in Mei 1848 opnieuw in de publieke verpachting gebracht en de voormalig molenaar H.H.kok is de hoogste bieder voor fl. 205,--. Onder het proces verbaal van de verpachting staat het volgende: *de voorstaande verpachting geimprobeerd ter vergadering van den Stedelijken Raad op heden Almelo den 26^e mei 1848.*

(improbeeren is afkeuren, niet gunnen)

Opnieuw wordt in Juni 1848 publiekelijk verpacht. Herman Kuiper, winkelier te Stad Almelo, wordt voor een bedrag van Fl.240,-- de nieuwe pachter.

De laatste publiekelijke verpachting vindt plaats op 23 December 1850. Bij afslag gemijnd door Herman Hendrik Limberg, molenaar in Ambt Delden, voor de som van Fl.530,--.

In november 1851 overlijdt Limberg en laat weduwe en 4 kinderen achter. In de raadsvergadering van dezelfde maand wordt een commissie ingesteld, die de situatie moest bezien. Hoe moest het nu verder met de pacht, die was aangegaan voor 6 jaren. De weduwe was niet in staat de molen verder gaande te houden.

In de Raadsvergadering van 18 januari 1852 brengt de commissie verslag uit en stelt het volgende voor: De pacht wordt met wederzijds goedvinden beëindigd. De molen komt dan ter vrije beschikking van het stadsbestuur. De commissie is van oordeel, dat uit financieel oogpunt het stadsbelang vordert, de molen “zodra doenlijk” in publieke veiling te brengen.

Het voorstel wordt met 6 stemmen voor en 3 tegen aangenomen.

De waarde van de molen wordt geschat op Fl.4300,--.

Bij openbare verkoop, ten huize van de weduwe Harwig in het logement “De Gouden Leeuw” te Almelo, wordt de molen met 3 percelen op 25 maart 1852 verkocht aan

Albert van Buuren, blauwverver te Wierden, voor een bedrag van Fl. 4650,--. Borg is Gerhard Hendrik Weusten.

Op 4 april 1856 krijgt Jan Hendrik van Buuren van Gedeputeerde Staten toestemming om annex de door hem bemalen wordende molen, een rosmolen, door een paard bewogen, te mogen oprichten. Deze molen wordt aan de noordzijde tegen de bestaande molen aangebouwd. Bij de inmeting door het Kadaster bleek dat de bestaande molen erg klein op de kaart was afgebeeld, met een doorsnede van ong. 4,5 m., klein voor een inhoud als genoemd bij de bouw in 1797. Nu stond er een molen met een doorsnee van 9 m. Dit zou betekenen dat er een compleet nieuwe molen was gebouwd en daar is in het archief niets van terug te

vinden. Vermoedelijk is bij deze meting tevens de kaart verbeterd.

Naar aanleiding van een verzoek van Albert van Buuren tot het “oprigten van eene stoommachine tot het in werking brengen van zijne thans bestaande wind- koren- en pelmolen”, wordt hem daarvoor vergunning verleend d.d.12 januari 1859.

Blijkbaar was de molen, ondanks de genomen maatregelen, niet rendabel. Op 24 november 1864 wordt de molen in de openbare verkoop gebracht door notaris Wilhelm Jalink te Stad Almelo, daar Albert van Buuren en wijlen Gertruid Geerling, echtelieden wonende te Wierden, niet hebben kunnen voldoen aan hun hypothecaire verplichtingen.

In veiling wordt gebracht o.a. als derde perceel *Eene achtkante koren wind en pelmolen met de ondergrond daarvan, voorts de ondergrond van de rosmolen, wordende de opstand daarvan niet mede verkocht, enz. enz.* Op 15 december 1865 wordt ten huize van de weduwe Jan Hendrik Bruins in de Stad Almelo overgegaan tot weder opveiling en finale toekenning van het omschreven onroerend goed, onder dezelfde voorwaarden.

Gerrit Jan Reuvers, bakker te Den Ham, wordt eigenaar. De rosmolen wordt omstreeks dezelfde tijd gesloopt. Ook Reuvers is niet in staat de molen gaande te houden. Hij kan de hypotheekrente niet opbrengen en op 9 februari 1869 vindt onder notaris Mr. Jolle Gabe Veening een publieke verkoop plaats van de molen. De verkoop geschiedt in een aantal percelen. B.v. het zesde perceel: *Het midden gedeelte van het kadastrale perceel ter grootte van twee roeden en negen en zeventig ellen, uitmakende de ondergrond van de molen, benevens een gedeelte van het molenerf, zoals is aangeduid en uitkomende op de Grotestraat (dit moet zijn Grotesteeg thans Oranje straat). Dit perceel blijft belast met een kruiwagenpad en wordt verkocht aan Albertus Scholten, meester timmerman te Stad Almelo. Als zevende perceel wordt genoemd: “Een wind koren- en pelmolen voor afbraak, bevattende de gehele molen en alles wat daarin muur- aard- paal- en nagelvast is. Benevens het zich daarin bevindende pelwerk. Uitgezonderd worden de touwen, zeilen, katrollen en losse werktuigen.”*

De koper is verplicht het gebouw voor de 1^e mei a.s. af te breken en het gehele terrein te ontruimen. Dit perceel wordt verkocht aan Johann Heinrich Stevens, smid te Stad Almelo, voor de som van fl.2200,=.

Het terrein is verdeeld in vier percelen en verkocht aan Albertus ten Bruggencate, Bernardus ter Stal, Johannes Franciscus Severinus Jansen en Karel Michiel Spoor.

Er zijn maar enkele afbeeldingen van de oude stadsmolen bekend. De bekendste is een aquarel van Jan Herman Coster. Deze aquarel uit ca.1820 toont de N.H.kerk gezien vanaf de Hofstraat en over het “kolkje”, met daarachter de molen.

Verder is er een stadsgezicht (olieverf op paneel) waarop de molen voorkomt, gezien vanaf de Rohofstraat, schilder onbekend.

Een gravure van P.van Groningen (1822-1880) geeft de situatie weer vanuit het noorden en toont de molen links, vrijwel op de voorgrond.

Toch is er na de afbraak van de oude stadsmolen een vervolg.

Johann Heinrich Steffen, molenaar te Lutten gemeente Ambt Hardenberg, dient op 15 februari 1869 een verzoekschrift aan Gedeputeerde Staten in, om vergunning tot ingebruikstelling van een windkorenmolen op het kadastrale perceel gemeente Ambt Almelo sectie L nr.364. Op 24 februari 1869 doen Burgemeester en Wethouders van Ambt Almelo de openbare bekendmaking van voornoemd verzoekschrift.

Op 15 april 1869 verschijnen naar aanleiding van de oproep Hendrikus Goossen, landbouwer, en Jan Hendrik Witvoet, beide te Ambt Almelo en zijnde de eigenaren van de naastgelegen percelen van het aangemeld perceel sectie L nr.364.

Na voorlezing van het verzoekschrift verklaren beide geen bezwaren te hebben tegen de inwilliging van het verzoek. Daarvan wordt proces verbaal opgemaakt en gezonden aan Gedeputeerde Staten.

De vergunning wordt verleend op 22 april 1869 onder enkele voorwaarden:

De molen moet binnen een jaar na dagtekening in werking zijn en op minstens 50 ellen (meter) van de publieke weg worden geplaatst. Op 3 july 1869 komt een aanvulling op de vergunning binnen, in plaats van op 50 meter mag de molen op 30 of 35 meter van de publieke weg geplaatst worden.

Op 31 july 1869 koopt Johann Heinrich Steffen, molenaar te Ambt Almelo, onderhands van Aleida Goossen een perceeltje bouwland op de "Knoopshöfte" Ambt Almelo sectie L nr. 364, ter grootte van 8 roeden (800m²) voor de som van fl.130,=. Op dit perceel laat Steffen de molen bouwen. Er waren geruchten dat de stadsmolen verplaatst zou zijn. Vrijwel zeker is dat materialen van de stadsmolen zijn gebruikt. Dit kan men afleiden uit de volgorde en het samenvallen van de tijdstippen van de gebeurtenissen. Ook een belangrijk bewijs is de aanwezigheid van de oude sluitsteen met het wapen van de Stad Almelo boven de ingang van de molen.

Periode 1870 tot heden

De publieke weg waarover geschreven is, is thans de Nieuwstraat, vroeger de Zoetesteeg of Zeutensteeg genoemd. In de 18^e eeuw en in het begin van de 19^e eeuw stond hiervoor op de kaart "Groote weg van Kampen naar Osnabrück." Een belangrijke doorgangsweg, de oude postweg. Later is de nu nog bestaande Wierdenseweg aangelegd.

De omgeving waar de molen gebouwd werd, was in die tijd nog praktisch onbebouwd. De molen had daarom een goede biotoop (d.w.z. de molen had een goede windvang en geen belemmeringen van hoge gebouwen of hoge bomen).

De molenaarswoning werd gebouwd aan de zuid west zijde van de molen en dichterbij de weg.

In 1886 vraagt J.H. Steffen vergunning voor het plaatsen van een stoomwerktuig in zijn molen op de kadastrale percelen Ambt Almelo L 712 en 1075.

Op 17 september 1886 krijgt hij vergunning om op genoemde percelen "in een geheel van steen op te trekken gebouw een stoomwerktuig op te richten of te plaatsen, met een stoomketel van acht paardenkracht, tot het drijven van een korenmolen."

Op de bij de aanvraag gevoegde tekening, "met nauwkeurige beschrijving", staat dat de ketel en de machine zal worden geplaatst ten oosten van de bestaande molen.

J.H. Steffen (geb. 16 maart 1801) was gehuwd met Gerritdina Veldhuis (geb. 31 mei 1818). Zij hadden 3 kinderen, dochter Johanna (1843), zoon Johan Heinrich (1851) en zoon Albertus (1854). Van de eerste zoon "Hein" was bekend, dat hij zich op latere leeftijd zonderling gedroeg. Albertus (Bats) werd de molenaar en broer Hein was knecht.

J.H. Steffen overlijdt, bijna 90 jaar oud op 17 januari 1891. Zijn weduwe krijgt het vruchtgebruik van de bezittingen. Na overlijden van zijn moeder krijgt zoon Albertus de molen in 1897 in volle eigendom.

Eind 19^e eeuw behoorde de molenaars tot de categorie ondernemers die nog wel iets te besteden hadden. Ze gedroegen zich wel vaak als zodanig. Uit overlevering weten we, dat in die tijd de pet de gangbare hoofddracht was en Steffen droeg klaarblijkelijk een hoed, want hij had de bijnaam 'n Hood (de hoed).

Van een oud Almeloer, die in 1890 als knechtje op de molen werkte, werd het volgende verhaal opgetekend:

In die tijd was het gebruikelijk, dat kooplieden langs de deur gingen om hun waren te verkopen. Zo had broer Hein, die nog vrijgezel was, zich een lap stof voor een kostuum aan laten praten die van zeer slechte kwaliteit bleek te zijn.

Een jaar later kwam de koopman weer langs. De vrouw van Bats stuurde de koopman naar de molen. Hein, die hem zag komen, wilde de koopman voor zijn bedrog betaald zetten en reageerde snel. Onder het voorwendsel dat zij het veel te druk hadden om naar beneden te komen, werd de koopman uitgenodigd naar boven te komen op de steenzolder (tweehoog). Toen de man met zijn zware handel de twee steile trappen op gesjouwd was wachtte hem even later een onaangename verrassing. Hij had zijn totale lappenkraam keurig uitgestald op een van de maalkoppels, toen een grote wolk meel naar beneden kwam en neerwarrelde op de tentoongestelde waren.

Hein had de twee knechtjes snel naar boven gestuurd, elk met een flinke schep meel, en met ze afgesproken dat zij zich verdekt moesten opstellen bij het spoorwiel (een groot kamrad boven de maalstenen). Zodra de koopman zijn stoffen had uitgepakt moesten zij de zegeningen van boven laten komen.

De koopman op zijn beurt pikte het niet en deed aangifte bij de marechaussee.

Deze verschenen 2 man sterk bij de molen. De knechtjes waren niet van plan zich zonder meer over te geven en klommen verder naar boven de molen in.

Bij een draaiende molen leek het de beide marechaussees niet aantrekkelijk dat ook te doen.

Er waren inmiddels enkele nieuwsgierigen bij de molen verschenen. Beide belhamels verschenen een tijdje later op de stelling (omloop), toen ze meenden dat het gevaar geweken was. Maar ze ontdekten dat ze (bij wijze van spreken) omsingeld waren, daarom riepen ze naar de verzamelde menigte “Adjuus, daor goa we dan”, gingen de trappen af en gaven zich over.

Zij werden opgesloten in het cachot, maar de volgende morgen weer vrij gelaten. De molenaar was zijn knechts komen opeisen, omdat hij zonder hen niet kon malen.

Bij een openbare verkoop in 1905, door notaris Willem Lubertus Bruist jr. te Almelo, verkrijgt Jeene Langevoort de eigendom van de “wind- stoomkoren- en specerijmolen” met ondergrond.

Omdat de familie Steffen in de oorspronkelijke mulderswoning bleef wonen, heeft Langevoort toen aan de Nieuwstraat ten Z.O. van de molen een dubbele woning laten bouwen.

Het verhaal gaat, dat er in het begin van het molenaarschap van Langevoort op de stelling van de molen een witte gedaante bewoog. In die tijd waren er nog mensen, die geloofden in heksen en spoken en dat deze invloed hadden op de wind. (voor windhoos werd ook wel de benaming windheks gebruikt). Langevoort had daar geen last van en ging op onderzoek uit om het spook te ontmaskeren. Het bleek iemand uit de buurt te zijn, die eerder op de molen als hulp gewerkt had en altijd had gehoopt eens molenaar te worden. De bedoeling van zijn spokerij zou zijn geweest, Langevoort zover te krijgen, dat hij weer afstand zou doen van de molen.

Wel moet gezegd worden, dat er rondom molens wel meer spookverhalen verteld werden. De entourage leende zich daar ook wel voor. De machtig zwaaiende wieken bij avond en bij nacht, vooral bij maanlicht, deden nogal mysterieus aan. Als er wind was moest er veelal ook op die tijdstippen gewerkt worden.

Later voltrok zich een grote ramp Er brak brand uit in de molen, welke een grote indruk heeft gemaakt op de Almelse bevolking. Uit het toen wekelijks verschijnende blad “Twentsch Zondagsblad” van 11 september 1910, komt het volgende verslag:

“Op 2 september tegen den avond brak er brand uit in den windkorenmolen staande aan de Nieuwstraat (Zoetensteeg) te Ambt Almelo, toebehorende aan den heer J. Langevoort. De brand ontstond doordat de knecht van L., die wou gaan billen, de kuip, een soort trechter waardoor het zaad op de steenen valt, per ongeluk liet vallen op het petroleumlampje. Dit brak en de brandende olie verspreidde zich overal heen, zoodat er aan blusschen niet te denken viel en binnen korten tijd sloegen de vlammen naar buiten. De brandende molen leverde een prachtig schouwspel op. Toen het riet begon te branden was het of de molen met honderden elektrische lampjes geillumineerd was. Spoedig was echter het riet verbrand en nu sloegen de vlammen hoog op. Langen tijd boden de dikke eikenhouten balken en spanten weerstand aan het vernielende element. Een angstwekkend gezicht was het, toen ten laatste het geheele bovenstel van den molen een kwartdraai naar rechts maakte en de wieken, die reeds voor een deel door verteerd waren, de as en de spanten met donderend geraas naar beneden stortten in den vuurpoel. Hoog verhieven zich de vlammen en een zee van vonken, voornamelijk bestaande uit gloeiend koren, steeg ten hemel.

Ook de aan de molen gebouwde stoomkorenmolen ging in vlammen op, benevens een schuur en een groote hoeveelheid kolen. Gelukkig, dat er bijna geen wind was, anders waren stellig de onder den wind gelegen woningen ook in brand gevlogen. Een ontzaglijke menigte was van alle kanten toegestroomd, om getuige te zijn van het grootsche schouwspel, dat de brandende molen aanbod.

Bijna tegelijkertijd, dat de as en de wieken neerstorten, brak er brand uit in de op ongeveer 13 meter ten zuiden van den brandenden molen gelegen woning van A.Steffen. Niettegenstaande er enige van de bewoners thuis waren, vond men alle deuren gesloten. Den waarnemenden burgemeester en een veldwachter werd de deur voor den neus dicht geslagen. Door het opschuiven van een raam verschaftte men zich daarop toegang tot de woning. Het bleek toen, dat de brand in de woning was ontstaan in het midden op den zolder bij de strapopgang. Het dak van de woning was geheel aangestreden en de wind was van deze afgekeerd, zoodat het vuur van den brandenden molen de tegenovergestelde richting nam.

De marechaussee vond in het een en ander aanleiding den eigenaar der woning als verdachte van brandstichting mee te nemen naar de marechausseekazerne. Nog dien zelfden avond werd de verdachte verhoord door den Officier van Justitie en werd door dezen ter plaatse een onderzoek ingesteld. Ook de zaterdag daaraan volgende werd door justitie naar de oorzaak van den brand in de woning van S. onderzoek gedaan. Zaterdag werd A.S. naar het Huis van Bewaring alhier overgebracht, waar hij nog in voorlopige hechtenis wordt gehouden.

De woning van A.S. is bijna geheel uitgebrand. Van de meubels werd het grootste deel gered. De brandweer, die met een gewone spuit moest werken, kon niet veel uitrichten.

De molen was verzekerd bij de Utrechtsche Onderlinge en het huis van A.S. bij de Jong en Co te Amsterdam.”

Het “Twentsch Zondagblad” melde op 18 september 1910.

“Almelo, 16 September 1910.

De rechtbank alhier weigerde Donderdag rechtsingang te verlenen tegen A.S. te Ambt Almelo, verdacht van brandstichting in zijn woning tijdens den molenbrand te Ambt Almelo op 2 Sept. j.l.en stelde hem te dier zake buiten vervolging met bevel tot onmiddellijke invrijheidstelling.”

Langevoort ging niet bij de pakken neerzitten en ging op zoek. De stenen onderbouw van de molen (opgebouwd van oud-Rijssense handvormstenen) bleek nog goed bruikbaar, zodat met een andere molenromp kon worden volstaan. Hij vond een molenromp in Makkum (Friesland). De daar staande papiermolen “Het Springend Hert” was pas afgebroken en Langevoort kon de romp kopen. Een molenromp is zo opgebouwd dat deze, nadat alles uit elkaar is gehaald, weer op de zelfde wijze opgebouwd kan worden. (een soort bouw pakket)

Er waren wel wat problemen met de opbouw. De romp uit Makkum was wel een meter breder, zodat de onderbouw aangepast moest worden. "Bij de restauratie van 1994 bleek, dat deze aanpassing niet zo best was gedaan, er moesten toen extra maatregelen genomen worden".

Er moest een nieuw interieur aangebracht worden. Het interieur van een papiermolen is totaal anders dan dat van een korenmolen.

De molenmaker van toen was, volgens zeggen, de leeftijd van tachtig jaar al gepasseerd. Langevoort wilde aandrijving door stoom ook vervangen.

Hij vraagt op 3 oktober 1910 vergunning aan voor het plaatsen van een gasmotor van 25 P.K. in zijn opnieuw op te bouwen korenmolen en dient daarbij gevraagde tekeningen in ter informatie.

Op 11 november 1910 komt de vergunning binnen en hij moet aan een aantal voorwaarden voldoen zoals: De romp en de kap moeten over het hout gedekt worden met gewone leien, asbest leien of een ander brandvrij materiaal

De verlichting in de molen mag geen ander kunstlicht zijn, dan met steenkolengas of met electrisch. Verder moet de gasmotor in een veilige ruimte geplaatst worden.

Bij verkoop op 8 april 1914 door notaris Hendrik Willem Vollenhoven van Dalen verkrijgt Willem Leemans, molenaar te Vriezenveen, de wind-en stoomkorenmolen met daarin aanwezige machinerieën zoals: "Een gasmotor van vijf en twintig Paardekracht en drijfriemen, twee koppels maalstenen, nieuwe dubbelen koekbreker, ijzeren as, ijzeren wede, en een vliegwiel."

Leemans, wiens broer de molen op het Westeinde van Vriezenveen in bezit had, kocht alleen de molen en het naast gelegen pakhuisje met paardestal. Leemans heeft nog tot september een forensenleven geleid.

Na de restauratie van 1995 kwam in juni de dochter van Leemans (toen al in de tachtig) de molen binnen. Het eerste wat ze zei was "det ding mut er oet" doelend op de grote menger, die kwam haar kennelijk onbekend voor. Zij vertelde, dat "Mo" het op en neer getrek van "Va" zat was, die nam de kinderen onder de arm en trok in de paardestal.

Leemans verbouwde het pakhuisje tot woning en heeft er na veel verbouwingen altijd gewoond. Op de steenzolder had hij nog een koppel met kleinere stenen laten bijplaatsen. In 1932 is tijdens een storm een roede gebroken, zodat de molen een tijdje met één roede heeft moeten malen. In Twello was een molen afgebroken en men kon daar een passende roede op de kop tikken voor het bedrag van fl. 275,--.(Een molen heeft 2 roedes, die door de askop gestoken worden. Daarna worden de heklatten er door gestoken en bevestigd.)

Op 2 januari 1936 overleed W. Leemans aan een longontsteking. De zoon was als molenaar werkzaam op de landbouwersbank. Een jongere broer heeft als nood het bedrijf tot mei in gang gehouden.

De molen kwam in de openbare verkoop door notaris Kornelis de Jong op 19 mei 1936 in hotel restaurant de "de Poort van Kleef". Willem van Loo molenaar te Elburg wordt eigenaar van de windkorenmolen met zuiggasmotor, 3 koppels stenen en een koekenbreker.

Van Loo was een vakkundig molenaar. Hij gaf zijn nieuw verworven bezit de naam "de Hoop". Een goed vakmanschap alleen is niet voldoende, een molenaar moet ook klanten hebben. In dat opzicht was de voornaamste moeilijkheid voor van Loo, dat na het overlijden van Leemans, diens zoon, die ook elders werkte, zich voornamelijk had bezig gehouden met afwikkelen van de dringendste zaken. Hij wist zich nog jaren daarna het gevoel van dankbaarheid te herinneren toen, als eerste klant, de tegenover hem wonende groenteboer Traast, bij hem een zak havermeel bestelde.

Van Loo had later een druk maalbedrijf veelal voor bakkers. In 1942 liet hij de molen restaureren.

Om meer capaciteit te krijgen liet hij de molen “verbusselen” (een ander wieksysteem aanbrengen).

De prestatie van molens bleef behoorlijk achter bij die van machines, aangedreven door nieuwe energiebronnen b.v. elektriciteit. Eind negentiende eeuw werden met name in Groningen de zeilen vervangen door klepjes, die met één handeling konden openen en sluiten. Na de eerste wereldoorlog was de kennis op het gebied van de bewegingsleer van de lucht snel vooruitgegaan. Men begon te onderzoeken wat er op het gebied van molens te verbeteren was.

De vereniging “de Hollandsche Molen” (opgericht in 1923) schreef een prijsvraag uit, die tot doel had het rendement van molens te verhogen. Meerdere molenmakers gingen aan de slag. Dit resulteerde in tal van ontwerpen van wiekverbeteringen.

De meeste van deze wiekverbeteringen zocht men in het stroomlijnen van het gevlucht.

Anderen door het vervangen van het hekwerk door een draaibare klep.

Chris van Bussel, molenmaker te Weert, kwam in 1934 met een verbetering, waarbij de roede werd voorzien van een stroomlijneus. (vandaar “verbusselen”)

Het meest succesvolle systeem was de fokwiek van Ir.Fauel. De fokwiek deed zijn intrede in 1946.

Van Loo heeft ook in 1942 één van beide roedes, die nog van hout was, laten vervangen door een stalen. In dat jaar schafte hij nog een nieuwe molensteen aan voor het bedrag van fl.375,--

De verouderde gasmotor werd vervangen door een elektromotor.

De vereniging “de Hollandsche Molen” geeft hem in 1943 het certificaat van verdienste.

Bij de kroningsfeesten in september 1948 wordt de molen versierd met rode, witte en blauwe lampjes en daarbij wordt de molen geheel aangeliicht.

In juni 1951 heeft de molen voor het laatst op windkracht gemalen. Door omstandigheden genoodzaakt moet van Loo de molen verkopen. Bij acte van 26 november 1951, opgemaakt door Karel Gijs Huizink, kandidaat notaris te Almelo, verkoopt hij de molen aan zijn knecht Everhardus Johannes Deterink. Deterink heeft dan een veevoederbedrijf en gebruikt de molen uiteindelijk alleen als opslagplaats.

In 1961 wordt de molen gerestaureerd met bijdragen van rijk, provincie en gemeente, waarbij ook nog een bijdrage van de eigenaar.

Hij bouwt op de plaats van de oude woning in 1967 een nieuwe woning.

In juni en july 1970 krijgt de molen weer een flinke opknapbeurt voor een bedrag van ongeveer fl.50.000,--. De roede, die in 1932 vervangen werd vertoonde ernstige gebreken en moest opnieuw vervangen worden. Ook het hekwerk van de wieken werd geheel vernieuwd. Het van Bussel wieksysteem werd verwijderd en de molen werd weer Oud Hollands opgehekt. (voorzien van traditionele wieken)

Na zes jaar op non actief te zijn geweest werd op 30 december 1976 op de molen het examen voor vrijwillig molenaar afgenomen. De vier kandidaten deden dit met goed gevolg.

Het waren de heren G. Busscher uit Denekamp, A de Beer uit Gasselternijveen, A.F. van der Laan en J. Kluihaar beiden uit Zwolle.

Wel werd toen geconstateerd dat de molen door de jaren stilstand de nodige gebreken vertoonde en diverse onderdelen aan vernieuwing toe waren.

De eerste vrijwillige molenaars de heren Cornelissen en Land worden actief op de molen en zij hebben hem in 1978 voor het laatst laten draaien.

In 1979 doet bakker Braaksma nog een poging de molen op molendag open te laten stellen voor bezichtiging.

Eind 1983 verkoopt mevrouw Kamphuis-Deterink de molen aan de firma B. van Diermen te Almelo.

Er komen verschillende plannen op tafel voor het gebruik van de molen o. a. er een ontvangst ruimte van te maken.

Bij raadsbesluit van 12 oktober 1989 koopt de gemeente de molen en is er weer sprake van een stadsmolen. De molen had eigenlijk meer dan 20 jaar stilgestaan en was aan een grote restauratie toe en werd aangemeld bij het RIBO (Stichting Scholing, Restauratie en Innovatie in de bouw in Overijssel).

Er worden plannen gemaakt om de molen te verplaatsen, maar na onderzoek en actie uit de buurt wordt besloten de molen op de huidige plaats te handhaven.

In 1992 worden in verband met een gevaarlijke situatie de wieken weggehaald waaronder de oude "potroede" (met het nummer 1843), die nog mee was gekomen uit Makkum.

Een beheerscommissie wordt samengesteld, welke later wordt omgezet in een bestuur.

Dit bestuur gaat een contract aan met de gemeente voor beheer van de molen.

Molenmaker Wintels uit Denekamp en het RIBO beginnen in 1994 met de restauratie.

Direct de eerste dag al bleek, dat het plaatsen van de romp uit Makkum op de onderbouw niet goed was gebeurd. De molenmaker kwam meteen al tot de conclusie, dat de meerkosten wel op een bedrag van 50.000 gulden zouden komen.

De molen wordt na oplevering op 13 mei 1995 (landelijke molendag) feestelijk geopend.

Molens uit een ver verleden.

Er wordt aangenomen dat de watermolen één á twee eeuwen voor het begin van onze jaartelling is uitgevonden. Eigenlijk is deze molen het eerste type molen dat mechanisch werkt zonder gebruik te maken van spierkracht. Enkele eeuwen eerder was de door een ezel aangedreven zandlopermolen al bekend en werd toen ook al gebruik gemaakt van de kweern (een handmolen). Voordien gebruikte men voor het malen van graan de wrijfsteen. Een beeldje uit Egypte van ongeveer 3500 v. Chr. laat zien hoe een slavin met een kleine steen (20 á 25 cm.) de graankorrels fijn wrijft op de ondersteen (40 á 45 cm.).

In de vroege middeleeuwen was de watermolen al bekend in Europa. In de door de H. Benedictus van Nursia (480- 543) opgestelde kloosterregels adviseert deze om binnen de kloosters een molen aan te leggen. In de eeuwen later bezaten vele kloosters één of meerdere watermolens.

De eerste windmolens, zo wordt aangenomen, zijn gebouwd in de 6e of 7e eeuw n.Chr. in Perzië. De opmars van dit nieuwe werktuig in onze noordelijke gebieden is begonnen in Vlaanderen. In 1245 stond er één in het stadje Hulst. In 1274 kregen de Haarlemmers toestemming van Floris de Vijfde om een molen te mogen bouwen en in 1293 gaf Reinald de Eerste van Gelre opdracht een windmolen in Lochem te bouwen. De eerste in het oosten van ons land. Zij waren allemaal van hetzelfde type n.l. de Standerdmolen.

In een land met betrekkelijk weinig snel stromend water was deze nieuwe vinding een uitkomst en ging een grote toekomst tegmoet.

De oudste molens in Almelo waren de watermolens. Ook hier was de constante toevoer van water een probleem. In de 15^e eeuw de eerste windmolen in Almelo gebouwd.

Daar de Heer van Almelo tot het eind van de achttiende eeuw het water- en windrecht had en tevens eigenaar van de molens was, kunnen we voor hun geschiedenis voor een belangrijk deel putten uit het huisarchief van Huis Almelo.

De watermolens van Almelo

door Herman Hagens.

Inleiding

Binnen de gemeentegrenzen zoals die tot het begin van deze eeuw golden vormde Almelo met Vriezenveen vanouds één gebied, namelijk de “Heerlijkheid Almelo” onder de Heren van Almelo, uit het geslacht Van Rechteren. In 1705 kregen deze de titel “Des Heiligen Roomsens Rijks Graaf”. Binnen de Heerlijkheid bezaten ze het alleenrecht van het gebruik van wind en water en dus ook van het stichten van wind- en watermolens.

De gebiedsuitbreidingen van begin deze eeuw hebben ten aanzien van de geschiedbeoefening her en der nogal verschuivingen veroorzaakt. Voor Almelo betekende het, dat er in elk geval één watermolen bij is gekomen, en wel die bij het erve Workel bij Bornerbroek. Verder is er een aanwijzing dat er ooit een watermolen heeft gestaan in het Tusveld, dat nu ook tot Almelo behoort. Bij werkzaamheden aan een waterleiding aldaar werden in 1975 namelijk grote balken aangetroffen, sommige horizontaal, deels in de lengterichting van de bedding, deels in de breedte, en een aantal verticale palen, als een soort heiwerk. Het had veel weg van het vloedwerk van een watermolen, maar deze gedachte wordt niet ondersteund door veldnamen, overlevering of historische gegevens. Het erve Tusveld, dat in de 17de eeuw sterk versnipperde, was oorspronkelijk bezit van de Heren van Almelo en werd in 1262 door Henricus van Almelo in leen opgedragen aan de Bisschop van Utrecht 1). Het Schattingsregister van 1475 noemt Tusveld een “dienstman” wat duidt op een soort adellijke status met verplichtingen ten aanzien van de landsheer, de Bisschop van Utrecht. Het Verpondingsregister van 1601 noemt het een “fryguedt”. Het goed was dus zeker oudtijds belangrijk genoeg om een molen te kunnen hebben. Maar de zekerheid ontbreekt ten enenmale.

In het geheel gaat het in Almelo om drie watermolens:

1. De “heerlijke” of “grafelijke” watermolens in de stad
2. De watermolen in de Aalderinkshoek
3. De watermolen bij de Mulhof, bij het erve Workel te Bornerbroek.

1) Oorkondenboek voor Overijssel, deel II, nr. 275

De grafelijke watermolens in de stad

De oudste vermelding van deze dubbele molen, gelegen aan weerszijden van de Molenstreng, stamt uit het jaar 1272. Henricus van Almelo droeg toen zijn bezit over op zijn zoons, van wie Arnuldus onder meer het kasteel en de molen verkreeg 1). In volgende jaren komen we de molen alleen tegen in het geven van renten aan verschillende instellingen of bij erfenissen.

Waar Almelo zo ongeveer de verzamelplaats is en was van een groot deel van alle beekwater uit noord-, oost-, midden- en zuidoost-Twente veroorzaakte het stuwen van water ten behoeve van de molens geregeld wateroverlast, tot ver bovenstrooms. Slachtoffer hiervan waren onder andere de boeren op eigendommen van het in 1406 gestichte klooster te Albergen. In 1470 werd de zomerwaterstuw verkocht aan dit klooster 2). Toch trok men er zich weinig van aan en in 1496 kwam het zelfs zover, dat hoge Twentse geestelijken Jan van Rechteren, Heer van Almelo, ter verantwoording riepen. Jans verdediging werd als “ongeoorlooft, onbillyk, onrechtvaardig en datelyk stout” aangemerkt en hem werd aangezegd, zich aan de overeenkomst van 1470 te houden, op straffe van de kerkelijke ban. Tevens moest hij de proceskosten betalen 3). De afloop hiervan is niet bekend, maar de moeilijkheden gingen gewoon door. Nog in 1766 deden de boeren van Dulder, Saasveld, Albergen en Zenderen hun beklag over het te hoge water 4).

De verpachtingen van de molens besloegen meestal een termijn van zes, soms van 12 jaren. Hieronder volgt een overzicht van de pachters van 1625 tot 1766 5).

1625. Gerrith Goessen. De olij- ende eeckmole voor 65 daalders per jaar. Goessen was ook al eerder de pachter. In 1627 lezen we, dat de Heer van Almelo “die vorss. olij molle (will) laten maecken dat men sie bij gebreck van water mit een peerdt sall gebruicken kunnen”.

1644. Geert Moller. Voor 432 daalder en 20 stuivers per jaar.

1650. Court Robers uijt Den Ham, als molenknecht voor één jaar.

1651-1657. Geert Janssen Moller (Geert Möller) de watermolen en de “nije wintmolen” resp. voor 455 en 460 daalder per jaar.

1662. Dezelfde mulder.

1686-1722. Jan Gerritzen Muller, de wind- en watermolens. (In 1686 voor 1220 carolus guldens, in 1692 en 1698 1260 car.gl., in 1710 1437 car. gl.)

1722. Harmen Joorlink en Lambert Warninck, voor 1437 car.gl. per jaar.

1728. Jan ten Cate uit Den Ham en Jacob Heijke, voor 2000 car. gl. per jaar.

1766. Barent ten Stokkelaar.

Over bouw en inrichting van de molens worden we slechts spaarzaam ingelicht. De oliemolen wordt voor het eerst genoemd in 1456. In 1625 is sprake van de “Olij- ende Eeckmole” (in een eek- of runmolen wordt eikeschors gemalen voor looierijen). Deze eekmolen heeft vrij zeker onderdak gehad in het gebouw van de oliemolen. In 1728 worden de molens namelijk omschreven als “een Koren water molen lopende met twee glinden en twee paar steenen, ende een water olij en eeckmole”.

In de loop van de eeuwen geven enkele rekeningen nogal fragmentarisch reparaties aan de watermolens aan. Eén rekening brengt uitgebreider allerlei herstellingen in beeld, die verricht werden van Februari 1727 tot Januari 1728, en wel aan de water- en de windmolen 6). De posten die betrekking hebben op de watermolens volgen hier onder:

1727 Den 3 Februarij Door ordre van Borge Mr. Jolminck hier te Almelo gecoomen uijt ordre van sijn Hoog. Gebooren Graeffelijke Exelentie Graeff van Rechteren om te arbeyden an de water molens en wind moole van sijn Exelentie.

Ten eersten ande water mole gearbeijt met mijn knegt Berent ider vier dagen en die kammen om gesat in die kamrade en een bos gesteeken en de ronsels om gesat

Voor mij ider dag een gulden *f* 4- 0-

En voor mijn knegt Barent 12 st. dags *f* 2- 8-

10 April met Christoffer uijt gegaen om hout uijt te sijn tot het water Rat an de Eeck Moole koomt *f* 1- 6-

Den 9 Sept. Dat holt dale gehouwen en bereijdet tot het Water rat en de felgen gesaegt

Ick gearbeijdet 3 dage *f* 3- 0-

en mijn knegt Rotgers 5 dage 12 st dags *f* 3- 0-

en mijn knegt Jan 5 dage 8 stuv dags *f* 2- 0-

Tot den 20 ditto Rotgers nog gearbeijt 4 dage dags 12 st *f* 2- 8-

En Jan oock 4 dage dags 8 stuvr *f* 1-12

Den 29 october dat rat verveerdigt an de Eeck Mole.en een nuwen Bos gesteken in die water mole en die staven gekeert int ronsel in die Eek mole met mijn twe knegts Jan en Berent

En ick selvs ider dag gearbeijt 17 dagen

Voor mij ider dag een gulden *f* 17- 0-

Voor mijn knegt barent 12 stuv dags *f* 10- 4-

Voor mijn knegt Jan dags 8 st is *f* 6-16-

Den 20 Desr mijn knegt Berent bearbeijt 2½ dag an die Watermolen dags 12 stuver is *f* 1-10-

Den 20 april geleverd in de molen steenen 4 ippen Bossen het stuck voor 15 stuver is *f* 3- 0-

1728 den 3 Januarj geleverd 168 kammen in de Water mole en Eeck mole met mij an het huijs veerdig gemakt kost ider kam 3 stuver is *f* 25- 4-

Ditto 17 ronsel staven met het draijen ider stuck 12 stuvr is *f* 10- 4-

Ditto nog geleverd twe Ronsel schiven het stuk een gulden *f* 2- 0-

Van den 3 ditto met mijn twe knegts gearbeijt tot den 10 ditto is samen 7 dagen

Voor mij dags eenen gulden is *f* 7- 0-

Voor mijn knegt Berent 12 st dags is *f* 4- 4-

Voor mijn knegt Jan 8 st dags is *f* 2-16-

Het totaalbedrag was *f* 109-12-; ondertekend door Lambert getcaate.

Onderaan vermeldt de rekening nog: “Booms wil de bovenstaande reeckeninge voldoen met hondert car. gl waermede alles tot dato dese is betaelt. Actum den 26 Januari 1728” (get. Adolph Henrick Graeff van Rechteren). Tevreden stelt Lambert Getcaate tenslotte vast: “den ijnhout deeses ijs mij voldaan en betaelt”.

Veroorzaakte de molenstuw vaak wateroverlast, er was ook geregeld sprake van te weinig water in tijden van droogte. Het was in 1627 reden voor de Heer van Almelo, aan de oliemolen een rosmolen toe te voegen. Ook in 1812 moesten maatregelen worden genomen om het water bovenstrooms vast te houden wegens de “tegenwoordig plaats hebbende droogte” 7). Op 17 Januari 1817 vraagt de controleur der directe belastingen aan het gemeentebestuur van Almelo opgave over aanwezige bedrijven 8). Burgemeester J.W. van Riemsdijk gaat in zijn antwoord hierop uitgebreid in op de gevolgen van het ernstige, periodiek optredende watertekort en de gevolgen voor de molens en hun pachters: “Overigens bestaat ter deezer Stede een water-Mole, toebehorende aan de Heeren Graven van Rechteren Limpurg, doch thans verpacht aan Wm. Habers; welke water-Mole tot eene Olij- en Run-Mole respectieve is ingericht, doch volgens informatie, gedurende den Jare 1816 niet is gebruikt, doordien de Pachter heeft begreepen, dezelve hem het bedragen van 't recht van Patent niet te zullen kunnen opbrengen. Het is mij zeer wel bekend, dat deeze Molen, die

slechts gedurende een klein gedeelte van 't Jaar, wanneer er water en dat Water dan nog niet bevroren is, kan worden gebruikt, vooral ten aanzien van 't breken van Run is van zeer weinig consideratie en waarom dan ook, die beide beroepen als verwand beschouwd, conform art. 10 der Ordonnantie, een Patentrecht van *f* 32.- voor dezelve Mole mij evenwel als zeer drukkend voorkomt, terwijl, om dat bezwaar aftehelpen en den Pachter het genot van dit zijn gehuurde Pand te laten genieten in overweging geeft, of niet de Olij- en Run-Molen, met en beneevens de onmiddellijk daaraan grenzende, slechts door de Raderen van elkanderen gescheiden, door ééne stroom bewogen, en door denzelfde Pachter in pacht gebruikt wordende Water-Koorn-Molen als verwant beschouwd en naar aanleiding van den meergem. 10en art. der Ordonnantie als zodanig belast zouden kunnen worden, te meer daar ook die Water-Koorn-Mole, om even aangevoerde redenen, slechts een klein gedeelte van het Jaar kan worden gebruikt en daarom het Patentrecht van *f* 12.- voor dezelve, in vergelijking der wind koren Molens, reeds als drukkend kan worden aangemerkt”.

Nog in 1815 legt de oliemulder de eed af, nodig voor het verkrijgen van het Patentrecht (het gebruik van de molenstenen) en in 1816 vermeldt de “Statistieke tabel der fabrieken en trafieken” op 1 Augustus in Almelo:

1 Olijmolen bij het water met 2 werklieden

1 runmolen bij het water met 2 werklieden.

Maar daarna is het in elk geval met de olie- en runmolen snel gedaan. Mogelijk is de pacht na 1821 niet meer verlengd. De molen werd uitgeruimd en het lege gebouw bleef staan. Op 17 Februari 1827 schreef Bernardus Rudolf Wijnberg aan het gemeentebestuur dat hij van de Graaf had gehuurd “het lokaal der olie-molen, staande tegen over het Stadhuis alhier, met het doel om in dezelve eene Grofsmederij daartestellen, waartoe hij ingevolge de Wet van den 31 January 1823 (Staatsblad No. 19) niet mag overgaan, voor en alear hiertoe toestemming van het Bestuur dezer Stad te hebben verkregen” 9). Omwonenden E.D.van Lennep, Antoni Rhee, Zeno Kamerling en Hendrik Schoenmaker maakten hiertegen terecht bezwaar – wat moet een smederij in een houten gebouw. Wijnberg kreeg dan ook geen toestemming en huurde van de Graaf later een pand aan de Schuttenstraat bij de “Schuttingbrug”.

In 1834 komt voor het oliemolengebouw het einde. Met andere percelen langs de rechter oever van de molenkolk wordt het gebouw onteigend “voor de daarstelling der traverse des straatwegs van Zwolle naar Hengelo binnen deze stad en voor een markt leiding en losplaats”. De Graaf ontvangt voor die onteigening een bedrag van *f* 650.- 10). De burgemeester verzoekt de Graaf op 16 oktober “mij vóór Zondag eerstkomende te willen doen toekomen de sleutels der ten dezen onteigende voormalige olie molen; ten einde....de amotie van dat gebouw onverwijld te kunnen effectueeren” 11). En op 15 October verklaart de Graaf plechtig, het geld te hebben ontvangen “van de, aan hem in eigendom toebehoorende, voormalige Olie Molen, met dezelfs grond en Wheere, staande en gelegen binnen de Stad Almelo, Wijk 3, No. 115D (Kadaster, Sectie A, No. 116)”. Op de plaats van de oude molen werd enkele jaren later een stenen pomp gebouwd. In 1838 kreeg J.A.Pott *f* 23,10 uitbetaald “wegens arbeidsloon als steenhouwer aan de nieuw geplaatste pomp tegen den Molenkolk in September j.l”. 12).

Hoe de molens er hebben uitgezien tot 1834 leert ons een anoniem schilderij (aquarel) van rond 1800. Het waren twee kleine gebouwen, van hout opgetrokken en op palen staand. Ze vertoonden daarmee hetzelfde beeld als andere Twentse molens, zoals de beide te Geesteren bij Tubbergen, de Diepenheimse watermolen en de molens van Singraven zoals we die kennen van de tekeningen en schilderijen van Jacob van Ruisdael en Meindert Hobbema uit de 18de eeuw.

Bleef over de korenmolen op de linker oever. In 1841-'42 liet de Graaf een geheel nieuwe, stenen molen bouwen als het ware “rondom” het oude gebouw 13). De bouw bleef binnen de oude rooilijn langs de straat en zodoende geheel op grafelijke grond. Wel werd de molenbeek versmald en wel zodanig, dat er in plaats van de zes schutten (vier voor de doorstroming en twee voor de raderen) er drie overbleven: één voor het nieuwe grote molenrad en twee voor de doorstroming. Boven het rad werd een “hellend maalschut” aangebracht, dat door middel van een tandrad kon worden opgehaald en neergelaten 14). Het rad had een middellijn van zes “ellen” (=meters) 15).

Op 28 April 1842 gaf de Graaf toestemming aan de Almelose fabrikant Egbert Hofkes Lz. tot gebruik van een stukje grond “dat bij het bouwen der nieuwe watermolen en annexe molenhuis in de stad Almelo.....achter dat molenhuis open en onbebouwd is gebleven” 16). Hofkes had dat stuk door “aanvulling en opwerking van specie uit den molenkolk” vergroot en van een beschoeiing voorzien. Hij mocht hier gras zaaïen of beplanting aanbrengen, maar niet hoger dan een meter, zodat men ingeval van reparaties bij het gebouw kon komen. De Twentsche Courant van 15 April 1848 plaatste een advertentie betreffende de verpachting door Huis Almelo van de twee grafelijke windmolens en van “de Water koornmolen met annex wel ter Nering staand Woonhuis benevens de opbrengst van den Tol en het Schutgeld der Schuttingen, gelegen in de Stad Almelo”.

Nog in 1857 kreeg de molen een grote opknapbeurt 17). Het betreffende bestek is nogal gehavend bewaard gebleven.

“Bestek een voorwaarden wegens schilderwerk voor den HWGb. Heer Graaf van Rechteren Almelo.

Art. 1 de Broekmolen....

Art. 2 Watermole

Huis van Buiten alle Geuten van binnen eerst schoonmaken, daarna van binnen stoppen en 2 keer met Menie verwen, de onderste kozijns met ramen en een Kozijn van de Bovenste verdieping agter het Huis zullen worden afgeschraapt, vervolgens voor alle glasruiten de losse stop verwijderen en afschrappen. Waar nodig is daarna in de sponningen eerst gronden en dan de glasruiten weder goed aanstoppen, daarna de ramen, Deuren, Dakvensters alles zuiver te(....) 2 keer over gronden en opschilderen groen zoals hier Boven vermeld. De lijst ge(....) Kozijns stoppen en een keer gronden en overschilderen (....) geel steenen voet en vensterbanken (....) Hardsteenen Kleur. Het Hek op het water enz. zal worden gestopt 2 keer gegrond en opschilderen groen zoals boven vermeld en wit, de ramen van binnen en het Huis zullen worden opgestopt en dan worden overgeleverd met glanzige verf zoo als de kleuren thans zijn”.

Voor het uitgevoerde werk diende G.A.Nijhoff een rekening in van f 33.00 en Gt. Ter Braake f 24.-.

Uiteindelijk was de nieuwe molen een bestaan van amper 20 jaren beschoren en kwam het einde als echte molen in het jaar 1860. Er zullen verschillende oorzaken zijn aan te wijzen voor de beslissing, de molen buiten werking te stellen. Zeker hebben de markeverdelingen in de eerste helft van de 19de eeuw en de daarop gevolgde ontginningen van gronden ervoor gezorgd, dat van een geregelde en voldoende watertoevoer geen sprake meer was. Misschien was ook de ligging binnen een groeiende stadsbebouwing niet erg gunstig voor de boeren, om er met hun graan naar toe te gaan en namen de windmolens, die na 1800 rondom de stad in aantal nogal toenamen, de maalderij over. Ook was de beek niet meer van belang voor de

schipvaart, nadat in 1855 het kanaal Almelo-Zwolle in gebruik was genomen. Het gemeenteverslag over 1860 (hst. 5) zegt hierover: “Van het oude aanwezige Vaarwater , de Almelosche Aa en Regge is zeer weinig gebruik gemaakt. De waterkeeringen of schutsluizen, toebehoorende aan den Graaf van Rechteren bevinden zich in eenen behoorlijken toestand, zijnde de bestaan hebbende Watermolen in den loop des jaars gemoveerd”. Laatste pachter van de molen was Jannes Lindeboom.

Op 25 Januari 1860 werd ten kantore van notaris mr. J.G.Veening te Almelo door notaris H.G.P.van der Biesen opgesteld “eenen acte van publieke ruiling tussen de Graaf als verkoper en D.Hakkert en J.Lindeboom als kopers” 18). De omschrijving van het eerste perceel luidt: “Een huis en erf met opene plaats gelegen te Almelo naast de woning van den heer Hofkes, kadastraal bekend gemeente Almelo Sectie A nummer 1017 groot twee roe tien ellen. Het molenrad en al het houtwerk daarbij en omheen staande of zich bevindende buiten aan de woning, en alle de werktuigen uitsluitend tot den molen behoorende binnen het gebouw aanwezig worden niet mede verkocht, de koper zal moeten gedoogen, dat die voorwerpen binnen veertien dagen na de aanvaarding worden weggebroken en van de plaats vervoerd, mits zoo min mogelijk schade aan het perceel veroorzaakt worde”. Even verder: “Voorzoverre de heer verkoper het regt mogt hebben om ter breedte van het te verkoopen perceel over de molenbeek heen te bouwen wordt dit regt aan den koper van dit perceel overgedragen, onder voorwaarde echter dat daardoor de vrije loop van het water niet worde belemmerd of verhinderd, welke waterleiding of beek op de tegenwoordige breedte moet blijven bestaan”. Derk Hakkert kocht de molen voor *f* 6500.-, Jannes Lindeboom bleef molenaar en kocht het tweede perceel, de windkoren en pelmolen, voor een bedrag van *f* 1885.-.

Met de oude watermolen, in zijn gedaante vanaf 1841, was het gedaan. Wat het onttakelde en uitgeruimde gebouw betreft, Hakkert breidde het volgens de voorwaarde uit tot op de tegenoverliggende beekoever, na enig geharrewar over de beschoeiing waar de nieuwe muur op moest komen te staan 19) . In 1877 werd het gebouw geheel verbouwd, bij welke gelegenheid ook de pomp verdween 20). Daarbij kreeg het de gedaante zoals de Almeloërs het hebben gekend als “Café Lüdeking”, tot de afbraak in 1960. In de volgende decennia werd de molenbeek geheel overbouwd en tenslotte herinnerde niets meer aan de oude toestand. Het was Broodbakkerij Kuipers, waar nog lang die herinnering min of meer wel bleef bestaan en wel in de vorm van een klein handelsmerk op zijn producten: een watermolen. En de weg tussen de Grootestraat (Koormarkt) en het Kolkje heet nog steeds “Molenstreng”.

Nog één keer kwam de molen in beeld, toen in de jaren-1960 het gehele stadsdeel ter plekke op de schop werd genomen voor een rigoureuze stadsvernieuwing. De oude benedenbeek, de voormalige molenkolk, kwam weer in zicht, er werden kademuren aangetroffen van metselwerk en Bentheimer zandsteen, maar er is helaas geen nauwkeurige documentatie van vastgelegd. Verder werd in October 1963 een rij zware heipalen aangetroffen op de plaats waar ooit de oliemolen stond, terwijl daar in de grond tevens een vloer van gele en groene geglazuurde tegels tevoorschijn kwam, mogelijk van de oude “ölliekelder”, waar ooit de vaten en kruiken met olie werden opgeslagen.

Noten

- 1) R.E.Hattink, De Heerlijkheid Almelo 1236-1420 (Versl. En Meded. Overijsselsch Regt en Geschiedenis 21, 1900)
- 2) Historisch Centrum Overijssel, Zwolle (HCO) Archief Huis Almelo, Inv. Nr. 1768
- 3) Arch. Huis Almelo, Inv. Nr. 1768
- 4) Arch. Huis Almelo, Inv. Nr. 1777
Arch. Oudheidkamer Twente (Van Deinse Instituut), Resoluties Ridderschap en Steden, 25 Augustus 1767
- 5) Arch. Huis Almelo, verpachtingen. Inv. Nrs. 1788, 1789
- 6) Arch. Huis Almelo, reparatierek 1727-1728, Inv. Nr. 1038
- 7) Arch. Gemeente Almelo, Copieën van verzonden brieven 30.11.1811-13.11.1813
- 8) Arch. Gem. Almelo, Copieën de stukken (1817)
- 9) Arch. Gem. Almelo, Hinderwet doos 14, doss. 77, map 630
- 10) Arch. Gem. Almelo, raadsnotulen
- 11) Arch. Gem. Almelo, Uitgaande stukken 5.8.1825-30.12.1834, nr. 273
- 12) Arch. Gem. Almelo, Losse admin. financ. stukken 1818-1851, doos 23, omslag 144
- 13) Over deze nieuwbouw zijn nergens gegevens gevonden
- 14) HCO (Rijksarch. in Overijssel, Zwolle) Varia nr. 195
- 15) W.Staring en T.J.Stieltjes, De Overijsselsche wateren. Zwolle 1848, pag. 292
- 16) Arch. Huis Almelo, Inv. Nr. 2250
- 17) Arch. Huis Almelo, Inv. Nr. 2062
- 18) Arch. Huis Almelo, Inv. Nr. 1783
- 19) Arch. Gem. Almelo, Raadsnotulen 28 Mei 1860, raadsbesluit 25-30 Juni 1860, 30 Juli 1860
- 20) Arch. Gem. Almelo, Alg. en financ. Stukken 1851-1871, 22 Maart 1877. Raadsnotulen 6 April 1877.

Watermolen in de Aalderinkshoek

De Almelse Aa heeft oorspronkelijk een andere loop gehad dan tegenwoordig. Ergens tussen het Rohof en het erve Schutteman aan de Oude Wierdenseweg boog de beek noordwestwaarts af in de richting van het erve Veerenhuis in de Aalderinkshoek en stroomde vervolgens richting de Schulenburg en verder zuidwestwaarts naar de Regge. In 1475-'76 liet de Heer van Almelo een "nije Graven" aanleggen vanuit de stad vrijwel rechtstreeks naar de Regge 1). Deze beek moest de jaarlijks optredende wateroverlast voor de stad en het omliggende land verminderen maar zal ook de schipvaart naar Zwolle via de Regge en de Vecht hebben bevorderd. De oude loop door de Aalderinkshoek lijkt nog lange tijd te volgen zijn geweest maar door de bouw van de nieuwe stadswijk na 1970 is er niets meer van de herkennen.

Op die oude beek heeft ooit een watermolen gestaan, waarvan echter geen historische gegevens voorhanden zijn, alleen bodemsporen en overlevering. Er zijn tussen 1920 en 1930 langs de voormalige bedding, die uiteindelijk niet meer was dan een aaneenrijging van weilandsloten, bij graafwerk oude beschoeiingen aangetroffen, ongeveer tegenover de huidige begraafplaats. Mr. G.J.ter Kuile (sr.) schrijft hierover 2): "Ook getuigt daarvoor hoe mij jaren geleden meermalen door boeren, wonende tegenover den Bellinckhof verzekerd is, dat er in ouden tijd 'n watermolen moet gestaan hebben benoorden genoemde begraafplaats aan den overkant van den straatweg en schuin tegenover den Bellinckhof gelegen, waar eveneens hier en daar ongecontroleerde vondsten gedaan zijn van de oude beschoeiingen langs "lange natte slanken".

1) Stadsarchief Devener, Middeleeuws Archief 6A, ingekomen brieven 1476

2) Nieuws uit oeroude brieven. (Twentsche Eigenheimers, 2^e druk, Almelo 1947, blz. 387)

Watermolen bij het erve Workel te Bornerbroek

Geheel op het eind van de Workerlanden, ten noordwesten van Bornerbroek, ligt het grote erve Workel. Het wordt in 1297 voor het eerst genoemd als “Wordinclare”. In dat jaar wees Egbert, Heer van Almelo, in zijn testament zijn vrouw Mechteld van Lymborch o.a. toe het huis en de hoeve Grimberghe en verder onder meer de tienden grof en smal over de huizen Altinc, Broijll en Wordinclare alsmede een “casa”, onder Wordinclare horend 1). Anderhalve eeuw later, in 1443, erfde Ghert van den Thye onder meer een tiende uit het erve Wordinclare in Bi den Broke van zijn vrouw Egbertha van den Grimbergh 2). In geen van beide gevallen, noch in de tussenliggende periode, vinden we ooit een molenvermelding. Het erve Workel was hofhorig onder de Hof te Borne en in het register (de “ligger”) van 1554 vinden we als tweede erf genoemd “Item Wordinclaer ein Cotte waert in Sender marcke...” Onder de het hooiland wordt dan genoemd “Item die Molle maet” 3). Het is daarmee de enige historische aanwijzing, dat er ooit bij Workel een molen stond.

Deze Molenmaat is tot ver in de 20ste eeuw bekend gebleven. Hij lag aan de Bornerbroekse Waterleiding, die op enkele honderden meters afstand noordelijk langs Workel stroomt. Van daar af liep een pad naar de boerderij Mulhof, vanwaar een Möllendiek langs de noordelijke beekoever naar de Molenmaat liep. In de westelijke hoek van de Molenmaat lag eens een laagte met een kolk, een drinkplaats voor vee. Volgens overlevering, die nog bij de bewoners van de Mulhof (Molenhof???) voortleefde, was er inderdaad ooit een watermolen geweest aan de beek en wel bij die laaggelegen plaats.

Noten

1) Archief Huis Almelo, Inv. Nr. 5

2) H.C.O. Zwolle, Arch. Vergadering en Convent te Albergen, Inv. Nr. 160

3) Archief Oudheidkamer Twente (Van Deinse Instituut) Enschede

NB. In de Inventaris van het Alberger archief, opgemaakt door J.A. ten Cate, wordt in het regest (de korte samenvatting) van het testament van 1443 genoemd de molen Bi den Broke. De – slecht leesbare – tekst van het origineel luidt echter: “den tenden in Wordincler groff ende smal jnden kerspels van Borne jnden burschap by den Broke gelegen”.

De eerste windmolen.

In een charter (acte met zegel) van 30 november 1470 (regist 496) verklaart *Zweder, heer tot Voirst en Keppel, te hebben overgedragen aan zijn broer heer Otte van Rechter, ridder, ter uitvoering van de boedelscheiding, die zij hebben gemaakt in het bijwezen van:* een zestal personen worden genoemd en gaat dan verder, *de volgende goederen, behoorende tot het huis en de Heerlijkheid Almelo.* Er worden diverse erven genoemd met daaruit diverse renten en gaat dan verder: *de wegtollen up dat Vene en te Wederden; de helft van de boeten in de stad en de gehele boeten in de rest van de heerlijkheid Almelo; het dagelijks gericht in de heerlijkheid; de zaad- en eekmolen, (watermolens) waaruit een rente van achttien mudden rogge t.b.v heer Hermans vicarie; vier mudden t.b.v. “die Splintersche”; tweeënehalve*

mudden t.b.v. Hinrick ten Brincke; de nieuwe windmolen die door Zweder bij de stad is gebouwd; de accijnsen te Almelo; de tijnsen te Almelo; enz. enz.

Er mag aangenomen worden, dat dit de eerst gebouwde windmolen in Almelo is. (ong. 1470) De molen stond kennelijk zeer dicht op de Stad, want op 11 november 1473 verklaren “Schepenen en Raad der Stad Almelo dat zij, op verzoek van Heer Otto van Rechteren, ridder, Heer tot Almelo, hebben verzocht aan heer Evert Mollener, vicaris te Almelo, en diens nakomelingen vicarissen te Almelo, die de vroegmis doen te Almelo, bezitter van een huis binnen de stadsvrijheid van Almelo waarin hij woont, zijn huis buiten de Stad gelegen tegen de windmolen af te breken en de houtstand er omheen om te hakken, vanwege de belemmering van de windvang van de molen”. (regist 511)

De nieuwe eigenaar van de molen liet zich dus al snel gelden.

In een charter van 17 mei 1521, waarin het inkomen van Catherine van Opinen, weduwe van Adolph van Rechteren, wordt geregeld, wordt de windmolen genoemd in de volgende zinsnede:

“Item uuyt die wynde ende watermoelens to Vyff ende twyntich mudde moltse.”

(vervolgens uit de wind- en watermolens vijf en twintig mud mout) Mout is voor het brouwen van bier.

In de boekhouding van de jaren 1532 tot en met 1539 worden genoemd:

de waterkorenmolens, de waterolie- en eekmolens en de **windkorenmolens**.

Vermeld dient te worden, dat de molen niet voorkomt op de stadskarta van Almelo ca. 1560 van Jacob van Deventer. Molens waren in die tijd markante punten en werden door Van Deventer weergegeven.

“Jacobus van Deventer (ca. 1510 – 1575), Nederlands cartograaf, maakte een steden atlas van 250 Nederlandse steden.”

Dat er geen windmolen meer stond bij de Stad blijkt o.a ook uit een proces verbaal, opgemaakt op 8 juni 1557.

Dit proces verbaal van getuigen verklaringen, opgemaakt door Wolter Bellman en Arnt Smit, schepenen der Stad Delden, op verzoek van *schepenen en gezworen gemeente* der Stad Almelo (regist 1109) gaat over *de rechten die de inwoners der Stad Almelo hebben op de gemene grond te Almelo en over het aangraven van een slag land, onder heer Adolff van Rechteren, vader van de huidige heer van Almelo, waar Heyle op die Aa woont, ten behoeve van de windmolenaar, waar voorheen de windmolen stond*. De getuigenis is afgelegd door Johan Vellekotte de olde, Berent Konninck, beide ca.80 jaar oud, alsmede door Gert Jonge Johansz., Johan Vrilinck, Hermen Haegens en Johan ten Gettekotte, allen oud ca. 60 jaar.

Waarom de molen er niet meer stond is niet duidelijk. Stond hij te dicht op de Stad of had Huis Almelo niet het recht? Mogelijk is de molen toen verplaatst naar het “windmolenbroek”? De eerstvolgende vermeldingen van een windmolen zijn van 10 december 1561 en 14 mei 1576.

Almelo was in die tijd een zeer klein stadje. Eén straat met bebouwing, ongeveer van de Doelenstraat tot aan de Schuttenstraat.

De nieuwe “Oude Koorn molen”.

Er was bij de Stad geen windmolen meer. Deze situatie heeft ongeveer 90 jaar geduurd.

In 1645 richt een drietal Burgemeesters een schrijven aan de Heer van Almelo namens “*de borgerije ende vordere ingesetenen der Heerlijkheid Almelo, dat deselfte mit eenen wijntmoelen ter nootdurft niet conde gerijft worden, versoeckende derhalven, dat de Heer van Almelo, sich mochte gevallen laten, noch eenen wijntmoelen tot gerijff van de ingesetenen toe laten setten ofte timmeren, ’t welk alsoe een groote wil kosten, sal daerover de Richter van*

Almeloe, de gemeente voor dragen, dat de here van Almeloe daertoe wel is genegen, mits dat de ingesetenen daer voor een behoorlicke erkentnisse doen sullen.

Hierop hebben de borgerije de heere van Almeloe geaccordeert –100 rijcksdllrs tot eenen moelensteen. (inv. 2633)

Het verzoek was nog een windmolen te bouwen, daar één molen niet genoeg was. De Heer van Almelo ging accoord onder de voorwaarde, dat door de burgerij van Almelo 100 rijksdaalders werd bijgedragen voor een molensteen.

Ook in die tijd ging het bouwen van een molen niet zonder hindernissen. Het Huis “Twickel” te Delden protesteert. In een memorie, met afschriften van oude acten uit de periode 1390-1645, geeft de Heer van Almelo, in zijn proces tegen de Drost van Twenthe, een uiteenzetting van zijn recht om een windmolen voor de stad Almelo te mogen bouwen. Tevens overhandigt hij getuigenverklaringen, waarin enkele burgers stellen, dat zij uit overlevering weten dat er een windmolen bij de Stad heeft gestaan. De plek werd “*de moelenkamp*” genoemd. Daarnaast geeft de Graaf enkele argumenten voor de noodzaak om bij de Stad een windmolen te bouwen: “*wegens vermenickfuldinge van menschen*” (*bevolkingstoename*) was één molen niet genoeg. Daarbij komt nog het ongerief: “*omdat sie den vaerwech tot omtrent een half uyre met koorn sacken nar de Windmoele gaen moeten*”. Het betreft hier “de Broekmolen”, vanuit de Stad inderdaad ongeveer een half uur gaans. De Gedeputeerde Staten van Overijssel hield zich het recht daarover te beslissen. Uit de overwegingen en conclusies van G.S. blijkt dat er toestemming gegeven wordt onder voorwaarden. (inv. 1755)

In het archief van het Huis bevindt zich nog een rekening van Johan Brugging uit 1646.

Noch an die nije windemolle 5 dage helpen houwen op mij kost deszelve dages 12 stuiver
Uitbetaald Fl.3—0—0.

De molen werd gebouwd op een plek aan de zuidzijde buiten de Stad. Tegenwoordig de Grotestraat Zuid aan de oostzijde achter het huidige pand Grotestraat nr. 178.

Achter de molen lag een kamp bouwland. De naam Molenkampspark herinnert daar nog aan.

Een andere aanwijzing was, dat tot de tweede wereldoorlog in genoemd pand de kruidenierswinkel “Het Molentje” was gevestigd. In het bovenlicht van de deur was een molen geschilderd.

Uit voornoemd archief komt een arbeidsovereenkomst voor met de volgende aanhef:

Op 8 november 1650 heeft de Heer van Almelo aangenomen voor de tijd van één jaar, *Court Robers uit den Ham als molenaarsknecht op “die Nije Wint- en de Watermölle” te Almeloe*. Deze molens lagen niet zo ver van elkaar. Zij werden meestal in combinatie met elkaar verpacht. De Broekmolen werd apart verpacht.

Verder bevinden zich in het archief z.g. pachtbrieven van de jaren 1657 tot 1728.

(Pachtcontracten, in deze met een looptijd van 6 of 12 jaar)

In deze pachtbrieven werden de rechten en verplichtingen geregeld van pachter en verpachter. Daarin komen benamingen voor als: “Wintmölle voor de Stadt”, “Wintmölle buyten die Nijstadt”, “winde meule voor den Nijstadt”.

Al deze aanduidingen geven aan, dat we te doen hebben met de molen zoals deze staat afgebeeld op de kadastrale kaart van 1817 als de “Oude Koorn mole”. Er was immers een nieuwe molen gebouwd aan de Molenstraat. Die oude molen staat inderdaad buiten de “Nieuwstad” (De ten zuiden van de zuidelijke stadspoort, de Nijstadspoort, ontstane stadsuitbreiding).

Het zou te ver voeren alle pachtcontracten te vermelden.

Vermeldenswaard is het volgende:

“Zijn Excellentie de Hoog Geboren Heere Adolph Henrick des H:R:R: Grave van Rechteren Vrij Heere van Almelo en Vriezenveen is voornemens, na vooraf gedane oproepen, op heden den 15 september 1728, publiek aan de meest biedende te doen verpachten:

Sijn Hoog Graaflijcke Excellenties wel gelegen en neringrijcke Molens, bestaande in twee Koren windmolens, een Koren watermole lopende met twee glinden en twee paar steenen, ende een waterolij- en eek mole, mitsgaders de werf en het sluijsjen beneden de schuttinge ende eindelijk de reaal accijs op de ingebrouwen en vreemde bieren, sulx op de naar volgende condietien”.

De voorwaarden waaraan voldaan moet worden, zijn dan beschreven onder een vijftiental artikelen. In artikel 8 wordt ingegaan op de verantwoordelijkheid t.a.v. de windmolens.

“Ten laste van de pachter komen, zoals al vanouds gebruikelijk is, de touwen, de zeilen, smeermiddelen en het smeren, het billen (scherpen van de stenen) en alle kleine aangelegenheden die onder het bedrag van een rijksdaalder vallen. Het is niet toegestaan het een en ander te korten op de pachtpenningen.”

“Ten laste van de Heere verpachter blijven de grote reparaties, onder de voorwaarde dat de pachter tijdig meldt, wanneer een grote reparatie nodig is. Zodat het door de Heere verpachter of iemand uit *Sijn Excellenties naam, in ogenschijn* genomen kan worden. Er kan dan opdracht gegeven worden het werk te doen uitvoeren, opdat de molens niet stil hoeven te staan, waardoor er niet gekort hoeft te worden op de pachtpenningen.”

Het geheel wordt ingezet door Jan Colmschate voor	fl. 2476.--
verhoogd door Willem Reehorst met	fl. 10.--
verhoogd door B. Joorlink met	fl. 10.--
	totaal fl. 2496.-- .

Niemand meerder verhoogt hebbende heeft de keerse den slag gegeven en is pachter gebleven B. Joorlink met fl. 2496.--. (het bieden ging door tot de kaars was opgebrand)

Er wordt verslag gedaan aan de Graaf, die vervolgens de verpachting annuleert en het geheel aan zich houdt.

Een nieuw contract wordt gemaakt, waarbij de Graaf stelt, dat binnen de daartoe gestelde termijn voor beraad, door Hem de verpachting voornoemd is geimprobeerd (afgekeurd) en vernietigd. De Broekmolen is apart verpacht aan de weduwe Warmink.

Alle andere hiervoor genoemde te verpachten molens enz. worden wederom “uit de hand” (onderhands) verpacht aan Jan ten Cate uit Den Ham en zijn echtgenote Lubbe Berents, alsmede aan Jacob Heijke en Geertje ten Cate, echtelieden, voor het bedrag van fl, 2000,-- per jaar.

Het zijn in de tijd gezien behoorlijke bedragen en als vergelijking daarbij is interessant welke vergoedingen en lonen toen betaald werden.

De molenmaker Lambert Getcate heeft, in opdracht van Mr. Jolink namens de Graaf, grote reparaties verricht aan de molens in het jaar 1727. Een rekening daarvan bevindt zich in het archief. De reparaties zijn hoofdzakelijk verricht aan de watermolens. Een enkele post betreft de windmolens, zoals:

Op 10 april 1 1/2 dag gewerkt aan de windmolen
evenzo met Cristoffer fl.1.-6.--.
Verder werden er dat jaar door Hem en zijn knechts nog
diverse werkzaamheden verricht, waaronder het hekwerk
van de wieken van de Broekmolen.

De totale kosten zijn over dat jaar

109 gulden en 12 stuiver.

Op 26 januari 1728 wordt uiteindelijk fl.100,-- uitbetaald voor het geheel.

In de prentenverzameling van het Stads Museum van Zwolle is onder de titel “Molen te Almelo” 1756, een gewassen tekening in inkt van C. van Noorde aanwezig. Op deze tekening is te zien dat het om een “open standerdmolen” gaat.

Bij pachtcontract van de municipaliteit van de Stad Almelo van 1803 wordt de stedelijke Wind- Koorn- en Pelmolen op het zogenaamde Niejen Ende nabij de Stad verpacht. (jaarboek Twente 1973 blz. 37) Er was dus kennelijk ook een pelinrichting in de molen. De laatste eigenaar was Adolph Frederik Lodewijk, Graaf van Rechteren Limpurg. De molen is omstreeks 1855 afgebroken.

Broekmolen

In een charter van overdracht d.d. 10 december 1561 word het volgende geregeld:

“Otto van Langen, richter van Almelo, verklaart, dat Henrick van Rechteren, heer tot Almelo, en zijn vrouw Angenes van Westerholt hebben verkocht en leveren bij deze aan Herman van Westerholt toe Keppell het huis en de heerlijkheid Almelo met alle tienden, renten, landerijen, erven en katersteden”: Er volgt een lange rij van goederen en rechten, waaronder de water- en windmolen binnen en buiten Almelo.

Zoals vermeld stond dicht bij de stad geen molen meer. Het is dus aannemelijk, dat het hier de “Broekmolen” betreft, temeer daar er op 14 mei 1576 een transactie plaats vindt, waarin de molen vermeld wordt.

In een akte van verkoop, gepasseerd voor het *stadsgericht van Vollenho*, wordt het verkochte als volgt beschreven: “een stuk hooiland in de Rensygesmaet, te weten het achterste afgegraven stuk, *der eijner sijt bijlanx* (begrensd) *der ceppele, mijt der ander sijt bijlanx dat broick* (broek) *wha der wijndemolle* (bij de windmolen), *en freemans hoijland mijt anderen ende ant broijck wha den Somppel* (bij de Sumpel)”.

Duidelijk gaat het hier over de “Broekmolen”. Enigszins vreemd is, dat de molen nogal ver van de stad staat, toch gauw ruim een half uur gaans. Alleen de watermolen was nog in bedrijf. Waarschijnlijk is de windmolen die bij de stad stond naar het “broek” verplaatst. Waarom? Had de Heer van Almelo problemen met de burgerij van de stadsvrijheid, gezien de processen verbaal van getuigen verklaringen op 8 en 9 juni 1557 betreffende de rechten, die de bewoners van de Stad Almelo hebben op de gemene gronden?

In een aantal pachtbrieven wordt in de loop der jaren, van 1650 tot 1728, de molen op verschillende wijze genoemd o.a: *de Windmoele op't Broek*, *Broekmeule*, *de Kooren Windmoole op het Almeloosse Broek gelegen*. Het betreft hier steeds dezelfde molen, die later ook op de kadastrale kaart van 1817 afgebeeld staat.

Deze windkorenmolen was een standerdmolen. (stenderkast)

De laatste eigenaar was Adolph Frederik Lodewijk, graaf van Rechteren Limpurg.

A.F.L. graaf van Rechteren Limpurg en de weduwe Johan Bernard Varwijk te Almelo, verzoeken om vergunning tot het verplaatsen van de windkorenmolen, staande nabij “den Ouden weg van Wierden op Almelo”, naar de andere zijde van de Stad op het zo genoemde Kollenveld.

Op 29 juli 1833 wordt de vergunning verleend door de koning Willem 1.

De molen was vermoedelijk kort voor de afgifte van de vergunning al verplaatst, zoals blijkt uit een brief van 19 april 1833 van de burgemeester van Ambt Almelo aan de Controleur der Directe Belastingen te Almelo. In deze brief wordt gesteld, *dat de verplaatsing van bedoelde molen om geene andere reeden is geschied, dan omdat den toegang van de molen op de vorige plaats door vergraving van het terrein, tot het aanleggen van den straatweg van Zwolle over Almelo op Hengelo is afgerond*. Verder wordt vermeld, dat de Burgemeester alsmede de Graaf van Rechteren niet hebben kunnen voorzien, dat de plaats waar de molen thans is geplaatst enigszins binnen de “lieni”(rooilijn) is, te meer daar die “lieni” vroeger meer binnenwaards heeft gelopen.

In die tijd is de Wierdenseweg en het verlengde van de Bornsestraat vanaf de Deldensestraat naar Borne aangelegd.

De molens mochten niet te dicht aan de doorgaande wegen staan o.a. vanwege de passerende paarden, die kunnen behoorlijk schrikken van de zwaaiende wieken. Het was zelfs zo, dat bij de aanvraag voor een vergunning van de “Veldmolen” (die stond toen te dicht aan de weg) de Burgemeester stelde, dat bij het naderen van paarden met koetsen of wagens, de molenaar de molen moest stil zetten. Een ondoenlijke zaak natuurlijk, dan kun je aan de gang blijven.

De Broekmolen stond op een belt iets ten noorden van de “Sumpel” (een moeras ten zuidwesten van de stad) en ten oosten van de “Molenbeek”. In de dertiger jaren van de 20^e eeuw is de beek recht getrokken en wordt thans Weezebeek genoemd.

In de huidige situatie is dat ongeveer op het grasveldje aan de oostzijde van de Windmolenbroeksweg bij de brug over de Weezebeek, nog net in de Ossekoppelhoek.

Jaren lang bleef de plaatselijke situatie bestaan zoals die was in de 19^e eeuw. Daardoor was het mogelijk dat er in de jaren zestig van de 20^e eeuw nog verhalen uit de overlevering genoteerd konden worden. Zo beschrijft G.J.Eshuis in zijn boek, dat de heer Slaghuis, geboren in 1895 en bewoner van de boerderij “de kooiker”, dichtbij de plek waar de molen stond, hem het volgende vertelde: In het begin van de 20^e eeuw zouden er op de plek van de molen nog grote vierkante brokken Bentheimerzandsteen hebben gelegen. Dit waren de restanten van de vier teerlingen (soort poeren). Deze teerlingen dienden als basis waarop de molen stond en waarop de twee kruisplaten (zware balken) rustten, waarin de vier dubbele steekbanden (schoren) bevestigd waren. Deze steekbanden dienden ter ondersteuning van een zware eikenhouten standerd, die diende weer voor een draaibare kast.

De vader van Slaghuis wist nog dat de boeren van ’t Eiland met de kruiwagen naar de molen gingen, om daar hun graan te laten malen.

Het molenaarshuis stond aan de oostzijde van de molen. Een vroegere bewoner, de heer Kollenveld, vertelde, dat men er ’s winters veel last had van het water. Dikwijls was het water in de beek zo hoog, dat men liggend op de brug de snoeken met de hand kon grijpen.

Soms zwommen de vissen onder de bedstee. Ook in de waterput zwom altijd vis.

Als het dan ook nog begon te vriezen moest men telkens de voordeur even open en dicht doen om te voorkomen dat die vastvroor.

Volgens het vuurstedenregister van 1751 was het “muldershuis” toen eigendom van een Thomas Costers. Volgens de heer Kollenveld (geb. 1880) behoorde het muldershuis in zijn jeugd aan de gebroeders Coster.

De vader van de heer Kollenveld noemde men “Wunders Gait”, omdat de plek van het huis en de omgeving toen als “De Wunder” aangeduid werd.

De molen op het Kollenveld.

Zoals gemeld werd de “Broekmolen” verplaatst naar het “Kollenveld”. In de huidige situatie is dat ongeveer op de plek waar de Lekstraat vanaf de Bornsestraat tegen de van Rechteren Limpurgsingel aankomt. Praktisch in de achtertuin van het pand Lekstraat nr. 3.

In 1833 wordt deze molen opgebouwd op een perceel heide, groot 3.20 are, dat gekocht was door Adolph Frederik Lodewijk, Graaf van Rechteren Limpurg, van de gemeente Stad Almelo.

In 1857 krijgt de molen een opknapbeurt: Bestek en voorwaarden wegens schilderwerk voor de Heer Graaf van Rechteren te Almelo.

“Art. 1 De Broekmolen. (de molen heeft zijn oude naam behouden.)

Eerst al het vermolmde hout afschrapen zooals de zijde van de trap en balkens enz. na alles eerst goed schoongemaakt te hebben zal dat gene wat wit en blauw geweest is twee keer worden *overgeverwd* enz, enz. het ijzerwerk zwart.”

Uit de grafelijke boekhouding van het jaar 1859 blijkt, dat de molen nog steeds aangeduid wordt als de “Broekmolen”. In dat jaar is er door J.Nijhoff, smid, veel onderhoud aan de molen is verricht.

Bij publieke verkoop op 25 januari 1860 “ten huize van Mejufrouw de weduwe Leus” door notaris Hermanus Gerardus Petrus van der Biezen, wordt o.a.de wind- koren- en pelmolen met een kamp bouwland, gelegen op het “Kollenveld”, verkocht aan Jannes Lindeboom, koopman te Olst,voor een bedrag van fl.1885,=.

Omstreeks 1877 wordt de molen, nog steeds eigendom van Lindeboom, gesloopt.

Als we aannemen dat de eerste windmolen van 1470 bij de Stad verplaatst is naar het “Broek”, dan heeft de kern van deze molen ruim 400 jaar in Almelo gestaan.

Veldmolen

De molen ook wel aangeduid als Eshuismolen of Heetveldsmolen op het Sluitersveld.

Eind 1831 begint Jan Eshuis met de opbouw van een molen. Kennelijk zonder vergunning.

Begin 1832 dient hij alsnog een verzoek in om vergunning te krijgen voor het oprichten van een Windkorenmolen op 20 ellen naast zijn woning in de buurtschap “Sluitersveld”.

In die tijd is voorgescreven dat het betreffende gemeentebestuur de naastliggende eigenaren (buren) moet oproepen, om eventuele wel- of geen bezwaren kenbaar te maken.

Daarvan wordt dan Proces Verbaal opgemaakt.

In dit geval wordt op 14 februari 1832 een proces verbaal opgemaakt, waarin toch een aantal interessante zaken staan vermeld.

Opgeroepen worden Pieter Rekers, Abraham Hinnen en Jan Veldhuis, landbouwers en bewoners van de naastliggende huizen. Na voorlezing van het verzoek van Eshuis verklaren zij geen bezwaren te hebben. Hinnen tekent, terwijl beide anderen verklaren geen schrijven te hebben geleerd.

Verder wordt vermeld, dat men (ambtelijk) ter plaatse is geweest en ontdekt heeft, dat het zogenaamde “vierkante werk” reeds is opgebouwd. Het is opgebouwd op de wijze van een hooiberg. Eshuis heeft ook aangegeven dat het als zodanig zou gaan dienen.

Er wordt opgemerkt dat de plek, 20 meter van de naast gelegen woning en even zover van “den publieken bevaarbaren (openbare) weg” van Almelo naar Ootmarsum, gevaar kan opleveren voor de aldaar passerende paarden.

Voorts is de situatie ter plaatse, bij een eventuele heffing accijns op het gemaal, zeer “bevorderlijk” voor “Sluikerij” (smokkelen, ontduiken) omdat daar moeilijk te surveilleren is.

Als laatste punt wordt genoemd dat: “door het gebruik van een slechte kwaliteit hout en de ondeugdelijke bewerking daarvan, de molen niet bestand zal zijn tegen sterke wind, zodat het niet zonder gevaar is”. Het woord “gefrequiteerd” wordt gebruikt. Hiermee zal bedoeld zijn het veelvuldig betreden van de molen.

Het proces verbaal met de informatie wordt toegezonden aan Gedeputeerde Staten en op 26 mei 1832 volgt nog een brief van de Burgemeester van de gemeente Ambt Almelo.

Op 6 juni krijgt de Burgemeester bericht terug.

G.S. stellen in deze brief:

Dat zij hebben geconstateerd, dat een zekere Jan Eshuis bezig is en voortgaat met het opbouwen en in orde brengen van een windkorenmolen nabij zijn woning.

Dat de Burgemeester de voortgang van de bouw dient te verbieden, totdat er een eventuele inwilliging van Zijne Majesteit is.

Dat de molen niet in werking mag worden gesteld, voordat er bij het “gouvernement” een verzoek is ingediend en een vergunning is verleend.

De Minister van Binnenlandse zaken bericht op 19 juni 1832 aan G. S. van Overijssel, dat gezien de verkregen informatie het verzoek niet voor *inwilliging vatbaar is* en dat “*deszelfs verzoek wordt gewezen van de hand*”.

Eshuis dient bij G.S. opnieuw een verzoek in om, tot nadere orders, met zijn molen te mogen malen. Op 26 september 1832 komt het bericht binnen dat dit verzoek wordt afgewezen.

Toch geeft hij niet op en dient wederom een verzoek in om de molen te mogen laten staan, of hem zover van de langslopende weg te mogen verplaatsen zoals het “deze vergadering goeddunkt”.

In een brief van de Burgemeester van Ambt Almelo verzonden 18 december 1832 aan G.S. wordt gesteld, dat de verplaatsing van de molen tot 45 ellen van de weg een kostbare zaak zal zijn..

Indien wel een vergunning verleend wordt, dan de voorwaarde stellen: “*wanneer er rijtuigen op den weg naderen, zijne molen te doen stilstaan*”.

Op 30 januari 1833 bericht G.S., dat een afwijking van het besluit van de 19^e juni alleen kan worden toegestaan door de Koning.

Eshuis zit nu geweldig in de problemen. Hij heeft een molen gebouwd zonder vergunning en kan hem niet in gebruik nemen. Er wordt wederom een verzoek ingediend bij de Koning.

Op 20 september 1833 komt bericht: Dat wordt goedgevonden en verstaan aan “*den Rekwestrant te vergunnen om overeenkomstig het door hem daartoe aan Gedeputeerde Staten der Provincie Overijssel aanbod, den windkoornmolen, welke hij, zonder voorafgaande vergunning ongeveer 20 ellen (is toen al 20 meter) van zijne woning in de buurtschap Sluiterveld, gemeente Almelo, in de nabijheid van den gemeente weg van Almelo naar Ootmarsum had aangevangen op te richten, te verplaatsen tot eenen afstand van vijf en veertig ellen (meter) van dien weg, en denzelve daarna in werking te brengen*”. In principe is de vergunning binnen, maar het probleem is nu wel op welke manier en zonder veel kosten de molen te verplaatsen, waarbij ook nog de toestemming van Gedeputeerde Staten noodzakelijk is. (In die tijd had de Provincie nog veel macht.)

Uit een uitgaande brief van de Burgemeester van de gemeente Ambt Almelo van 7 oktober 1833 nr. 180. blijkt een volgend voorstel van Eshuis.

De brief begint met het bevestigen van de ontvangst en heeft dezelfde aanhef als het hiervoor cursief gedrukte en vervolgt dan: “*Dat hem aangezien de verplaatsing van de molen, die reeds*

geheel volbouwd is groote kosten zal veroorzaken en hij daardoor veel tijd tot het in werking brengen van denzelve zal verliezen, mogt worden vergund om den weg, die in ene kromme richting naar den kant van den molen draaid op eigen kosten in eene rechte lijn onder het opzicht en ten genoegen van het Gemeente bestuur te mogen verleggen, waardoor den molen op den bepaalden afstand van den weg zal verwijderd worden.

Hoezeer mij bij eene inspectie is gebleken, dat het gedane verzoek gegrond, en het voorstel billik is, alsmede dat door het verleggen van de weg niemand enige schade heeft, maar dat integendeel den weg daardoor beter en aanzienlijker zal gemaakt worden acht ik mij egter niet bevoegd zonder hogere goedkeuring het gedane verzoek te mogen ackoderen, weshalve ik de vrijheid neem daarom trend v. d. belangh UwGAb : (Edel Hoog Achtbare) eene gunstige resolutie bij deze te verzoeken."

Reeds op 9 oktober 1833 stuurt Gedeputeerde Staten bericht terug, "dat tegen inwilliging van het verzoek en de daarbij bepaalde voorzorgen geen bedenkingen bij G.S. bestaan, mits dezelve (de weg) voor het minst 8 el (meter) breed zij".

Op de kadastrale kaart van 1817 wordt voornoemde weg, de huidige Ootmarssumse straat, genoemd "Krommendijks weg naar Ootmarssum".

Samengevat betekent het dat Jan Eshuis niet de molen verplaatst heeft, maar de weg op zijn kosten ongeveer 25 meter heeft verlegd.

De overlevering geeft een wat ander beeld op de gebeurtenissen. De heer G.J.Eshuis beschrijft het een en ander in zijn in 1976 uitgegeven boek "van Boerenland tot Stadsrand".

Het moet heel wat voeten "in (en op) aarde" hebben gehad alvorens de molen er kant en klaar stond en zij daarbij ook mocht draaien.

De bewoner van Huize Almelo hanteerde vroeger in zijn heerlijkheid een eigen "vestigingswet", een privilege dat hem met de omwenteling van 1795 was ontnomen. In de meer rustige regeringsperiode van Koning Willem 1 werden echter door de toenmalige overheden verscheidene van de vroegere privilegiën weer in ere hersteld.

Dit was er de oorzaak van dat de hiervoor feitelijk bevoegde instanties geen maalvergunning durfden af te geven voor de nieuw gestichte Veldmolen.

Blijkens het verslag van een getuigenverhoor, gehouden 31 mei 1786 door de Almeloze Rigter Harwig, behoren "Hendrik en Jan uit het Eshuis" dan ook tot de leden van het "boerengenootschap" (dat het tegen de graaf opneemt) en worden ervan beschuldigd een Hendrikus van den Brouwer, een pachter van Huize Almelo, toen deze nog laat van den Elshof kwam, te hebben afgetuigd. Of de Graaf hen daarom zoveel jaren later nog heeft dwarsgezeten ?? Gelukkig was een van de burgemeesters(?) van 't Ambt op hun hand. Deze stelde toen voor hen een verzoekschrift op aan Z.M.de Koning.

Zo gebeurde het dan in de nazomer van 1836 dat de stichter van de "Heetveldsmolen", Jan Eshuis (of was het zijn zoon) samen met zijn "naober" te voet naar Den Haag toog. Hoelang ze over de heenreis deden, wist de zegsman (ongev.1960) niet te vertellen. Wel dat ze al met al een week onderweg waren geweest.

Toen ze in Den Haag waren aangekomen werden ze als "boertjes van buiten" echter niet op het paleis toegelaten.

Iemand van de paleiswacht, schijnbaar begaan met de "tukkers" die zo'n lange voetreis achter de rug hadden, moet hen toen hebben geadviseerd te wachten tot de zondagmorgen wanneer de Koning met zijn gevolg ter kerke ging.

Op de zondagmorgen hadden zij zich al vroeg bij het paleis opgesteld en toen de Koning voorbij kwam traden ze naar voren. De lijfwacht van de Koning wilde hen nog tegenhouden maar Zijne Majesteit nam zelf het verzoekschrift uit hun handen, las het en tekende het meteen. Hij zou gezegd hebben “laat nu je molen maar draaien.”

Al werd het nu een blijde terugtocht, toch had de wandeltocht veel van hun krachten gevegd. Bijna weer thuis zouden zij ergens bij Wierden totaal uitgeput aan de weg zijn gaan liggen. Huisgenoten en burens, ongerust geworden over hun lange uitblijven, hebben hen daar gevonden en op een boerenwagen thuis gebracht. Tot zover het relaas over de gebeurtenissen rond de stichting van de veldmolen, zoals het via de overlevering verteld en genoteerd was. Aan de lezer de vergelijking tussen de historische feiten uit de documenten en de verhalen uit de overlevering.

In februari 1839 vraagt Eshuis vergunning een rosmolen te mogen oprichten. Op 28 maart 1839 krijgt de Burgemeester van Ambt Almelo bericht van Gedeputeerde Staten. “Gelezen de missive van de Minister van Binnenlandsche Zaken wordt aan J. Eshuis vergunning verleend, *om nevens zijn windkorenmolentje in de gemeente Ambt Almelo eenen Roskorenmolen te doen oprigten*. Voorwaarde is, dat de molen binnen een jaar na dagtekening voltooid moet zijn en dat G.S. bericht krijgt, wanneer de molen zal zijn opgericht.”

In het Grafelijk archief bevindt zich een (copie of voorbeeld) acte van december 1844, waarbij Jan Eshuis en zijn zoons Jan Hendrik en Gerrit de z.g. veldmolen, gelegen op het Sluitersveld, verpacht aan Johannes Meijnderingh molenaar te Stad Almelo. De pacht ging in per 1 januari 1845 voor drie jaren en bedroeg fl.1175,= per jaar. Blijkens een oud register noemde Jan Hendrik zich in 1849 “rosmolenaar van koren”.

Bij akte van 7 mei 1868, verleden voor notaris Wilhelm Jalink, verkrijgt Jan Hendrik Eshuis, molenaar, uit de boedel van wijlen zijn ouders Jan Eshuis en Johanna Wilhelmina Mulders, overleden “in testato”, de roerende goederen “bestaande in een hakselkist, een oud weefgetouw en vijf grofaarden schotels”, geschatte waarde fl. 3.=, en van de onroerende goederen o.a. de molen met erf.

Op 9 augustus 1878 verkoopt Jan Hendrik Eshuis, ten overstaan van notaris Mr. Jolle Gabe Veening, aan Jan Eshuis, molenaar te Ambt Almelo, de molen met erf. Jan Eshuis overlijdt en de molen gaat naar zijn weduwe Gerritdina Eshuis en zoon Jan Hendrik.

Op 30 mei 1882 wordt ten overstaan van notaris Veening, in het koffiehuis van Gerhard Veerenhuis te Stad Almelo des avonds om 7 uur, de molen toegewezen aan de koper Hendrikus Slettenaar, koopman te Stad Almelo.

Bij akte van 27 juli 1883, opgemaakt door notaris Willem Lubertus Bruist jr., verkoopt Hendrikus Slettenaar de korenmolen met erf aan Jan Hendrik Eshuis Jan Hendrikzoon, bakker te Ambt Almelo.

Op 1 januari 1890 verkrijgt Jan Hendrik Eshuis Jan Hendrikzoon sr. bij akte van scheiding, verleden door notaris Bruist uit de boedel van wijlen zijn ouders, de molen met erf. Uit deze akte blijkt ook, dat de erfslaters vergunning hadden tot verkoop van sterke drank in het klein. Bij openbare verkoop op 31 maart 1890, door notaris Bruist, in café Lüdeking te Stad Almelo, verkrijgen Gerhardus Grobben, winkelier, en Nathan Meibergen, koopman, beiden te Stad Almelo, o.a. de molen.

De molen op het Sluitersveld wordt door notaris Bruist op 10 juni 1895 in publieke verkoop gebracht “dinsdag 18 juni bij inzate en dinsdag 2 juli bij toeslag”, in het koffiehuis van de

weduwe Grobben aan *den Ootmarsumschenweg* te Ambt Almelo. Dit alles op verzoek van Gerhardus Grobben eigenaar van de molen. De akte heeft meerdere percelen:
Perceel 13: De opstal van de molen, met al wat daarbij hoort en aanwezig is, staande op het perceel Ambt Almelo sectie B nr. 2439, voor afbraak.

Op dinsdag 18 juni wordt ingezet op fl. 21.= door Nathan Meibergen. Hij “hoogt” fl.14.=. De koper is verplicht de opstal van de molen binnen een maand na de dag van de aanvaarding af te breken en van de plaats te verwijderen.

De kopers van de percelen 1 t/m 8 hebben het recht om daarna de molenbelt, elk voor een achtste deel, af te graven.

Op dinsdag 2 juli veilt notaris Bruist in het openbaar. Vooraf verklaarde de eiser perceel 13 niet in veiling te brengen en zo onverkocht aan te houden onder voorbehoud van het recht van verwijdering, zoals in het eerdere procesverbaal is vermeld.

Uiteindelijk wordt Jenneken Boom, weduwe van Jan Eshuis, eigenaar van de molen.

De molen stond vanaf de Ootmarsumsestraat ongeveer 45 meter de Baniersweg in en dan ongeveer 15 meter links naast de weg. Voorheen kwam de straat “Tolhuis” ongeveer halfweg voornoemde 45 meter op de Baniersweg uit. Vermoedelijk was dat nog een restant van de oude *Krommendijkse* weg. De molen stond op een verhoging (een belt). Of het een beltmolen was is niet helemaal duidelijk.

Een beltmolen is een molen waarbij men, vrij van draaiende wieken, met paard en wagen onder in de molen kan komen. De belt is dan tegen de stenen onderkant aangeworpen, waarbij de in- en uitgang aan beide zijden vrij gehouden zijn. Dit was goedkoper dan een stelling (de omloop) te bouwen, maar dat kon alleen als de belt niet te hoog werd.

De molen in Geesteren (Ov.) is een beltmolen. De molen in Fleringen is een grondzeiler op een belt.

Een ooggetuige uit die dagen gaf een beschrijving van de veldmolen.

De molen was van de grond af geheel opgetrokken van hout. Het beneden deel van de romp was ongeveer 3 meter hoog en met planken omkleed. Het schuin en enigszins ingesnoerde bovendeel was gedekt met heide, wat later met leem was bepleisterd. De kap was gedekt met riet. De zware houten molenas was aan de kop, waar de roeden doorgestoken waren, ongeveer tachtig centimeter dik.

Het kopse eind van deze as was (tegen inwateren) afgedekt met een zinken plaat waarop een zespuntige ster geschilderd was.(?) Daar waar de as op haar stenen lager rustte, was ze overlans met ijzeren strippen bekleed (de zo genoemde schenen).

Bij een fikse wind kraakte en trilde de molen op zijn grondvesten.

Bij een zware storm raakte de molen eens “op drift”. De molenaar had verzuimd het gevlucht vast te zetten met de stormketting. De molenkap met gevlucht draaide en de molen kreeg de wind van achteren.

Om het voorover dompen (kippen) van de as te voorkomen was over het achtereind van de as een stevige ijzeren beugel (de springbeugel) bevestigd.

In het onderhavige geval hield de beugel het niet en kipte het geheel voorover, waarbij het ondereind van de roede zich in de grond vast sloeg in de belt en het gevlucht afbrak als een rietje.

Straat en möllemere.

Er was tegen het eind van de 19^e eeuw nog maar weinig bebouwing op het Sluitersveld. Een bejaarde inwoner, die in zijn jeugd op de Schelfhorst had gewoond, vertelde in het midden van de 20^e eeuw het volgende.

“Bij ons op de Schelfhorst kon je de molen al van ver zien en als er goed wind was, pakte je de kruiwagen een zak rogge er op en dan naar de molen om het te laten malen. Bij de molen was het dan een drukte van belang.”

Vroeger ging men dikwijls met kleine hoeveelheden graan naar de molen. Een reden was, dat men ook maar kleine hoeveelheden dorste. Dat dorsen gebeurde uitsluitend met de dorsvlegel of dorsstok, dus met menskracht. De gang naar de molen was ook een “gang om nieuws”. De molenaar kwam met veel mensen in contact en was daardoor een belangrijke nieuwsverspreider. Veel mensen konden ook niet lezen.

Wanneer een gebeurtenis algemeen bekend was, noemde men dat “straat en möllemere”. Deze term gebruikte men hoofdzakelijk bij de overheid.

Gezien zijn enigszins centrale functie werd de molenaar ook dikwijls om raad gevraagd.

De molen is in 1896 afgebroken en verkocht aan molenaar Benerink te Geesteren (Ov), alwaar nog in hetzelfde jaar de molen weer is opgebouwd als achtkante stellingmolen.

Aan de basis van de opbouw liggen de evenwijdige zijden 5,30 m. van elkaar.

Benerink had het molenaarsvak geleerd op de Weemseler molen en was daarna enige tijd knecht geweest op de molen van Kienhuis (thans genoemd de “Grote Geesterse”).

Na een bliksemingslag is de molen geheel buiten gebruik gesteld en omstreeks 1929 afgebroken.

De molen stond toen naast het café “de Knoefbakker” bij de viersprong Geesteren-Vasse en Tubbergen-Langeveen.

Molen te Bornerbroek.

In een request d.d. 19 december 1798 aan de *Representanten des Volks van de Provincie Overijssel*, wordt de volgende uiteenzetting gegeven.

“Enige ingezetenen, woonachtig in- bij en om ’t *Bornebroek* bij Almelo, verklaren, dat zij wel twee uren verre hun koorn en zaad ter moole om te malen moeten brengen.”

Verder wordt gesteld: *”dat bij hoog water ten minste zeer velen niet eens daar naar toe kunnen komen. Dat eenen Jannes Bakhuis gaarne een koornmoole wenst te setten”*.

In een bijschrift worden de Heren vriendelijk verzocht: *”dat al het voorschrevene goedgegunstig behaagen moge voor mij, Jannes Bakhuis, te accorderen, om tot gemak van hun Supplianten en ten einde om bij hoog water hun koorn gemalen te kunnen krijgen, een Koornmoole in ’t Bornebroek bij Almelo, te mogen laten zetten en maken”*.

Enige maanden later komt bericht, dat is goed gevonden de molen te bouwen onder de voorwaarde, *dat de hierbij verleende permissie zal vervallen als niet binnen twee jaar op de molen gemalen kan worden.*

Was getekend: Deventer den 9^e maart 1798.
4^e jaar der Bat. vrijheid (bataafse vrijheid)
J. ter Pelkwijk.

Vermoedelijk bouwde Bakhuis de molen niet alleen en werd Berend Jan ter Hofstee voor de helft mede eigenaar. Al vrij spoedig draagt Bakhuis zijn deel over aan Berend Bolscher, hetgeen blijkt uit de navolgende transacties.

Berend Bolscher verzoekt op 25 februari 1799 “het administratief van het departement van den Ouden IJssel” hem tweeduizend gulden te lenen met als onderpand zijn huis en erf. Hij was eigenaar geworden van de helft van de molen en wilde met de lening de kosten en lasten

betalen. Het is aannemelijk dat deze transactie is doorgegaan, gezien het volgende:
Op 11 juni 1799 vestigen Berend Bolscher en zijn vrouw Marija ten Dam een hypotheek op hun onroerende goederen te weten: de halve korenmolen te *Bornebroek*, het erf en het bouwrecht van het erve Bolscher. Dit met toestemming van het bestuur van dit voormalig gewest genomen op 27-03-1799, 5^e jaar van de Bataafse vrijheid.

Er waren problemen tussen de bouwers van de molen en de opdrachtgevers.
Herman Bos klaagde, voor de Bornse Richter Johan Jacobs op 11 oktober 1799, Berent ter Hofstee aan. Hij vond dat hij naar zijn berekening te weinig loon had ontvangen. Bij akte van accord d.d. 14 oktober 1799 wordt overeengekomen, dat de *pandeischers* Hermannes Bos, Hendricus Boerrigter, Egbert Boerrigter en Jan Kamphuis en de *pandverweerder* B. ter Hofste, een navordering over het arbeidsloon voor het bouwen van een korenwindmolen te *Bornebroek* en het leveren van sterke drank, voor een bedrag van ruim fl.232.=, in de minne schikken.
Berend Jan ter Hofstee zal het bedrag betalen in twee termijnen van zes weken.
In dit bedrag is niet begrepen de kosten en het salaris van de procurator Bartelink, die komen voor rekening van de *pandeischers*.

In een transportakte d.d. 28 november 1799 verkopen Berent Jan ter Hofste en zijn vrouw Jenneken Averink hun halve eigendom van de gedeeltelijke afgebouwde korenmolen aan Frans Horstink. Echter zonder de schulden door verkopers gemaakt voor 10 november 1799.

Dezelfde Frans Horstink koopt op 25 februari 1801 de andere eigendomshelft van de molen met erf van Berend Bolscher.

Frans Horstink en zijn vrouw Maria Tempelmans hebben op 9 november 1808 van Jan Arkink fl.3100,= geleend met als onderpand de korenmolen, bijstaand huis en erf op het *Bornebroek*. Uit de hiervoor genoemde akten is niet duidelijk op te maken wie de feitelijke molenaar was, daar tot dan toe nergens een beroep vermeld werd.

Bij de invoering van het kadaster in 1832 was voornoemde Jan Arkink eigenaar van de molen met huis en erf, hooiland en heide. Het geheel wordt dan aangeduid als “molenblok” met een totaal oppervlakte van 2ha 86 are en 46 ca.

Arkink was eigenaar van een bedrijf van ruim 19 ha. en zijn beroep was landbouwer.

Blijft de vraag wie de molenaar was. Wel werd op een lijst van borgtochten in 1833 een B.Arkink vermeld als molenaar op de *Bornebroecksche* molen.

De zestiende april 1847 verkopen Gerrit Jan Arkink en zijne vrouw Berendina Wilmink ten overstaan van Egbert Wilmink, notaris in het arrondissement Almelo en residerende te Borne, de korenmolen en het daarbij behorende huis en erf, hooiland en heide, aan Lambertus Mentink molenaarskecht te Vaassen. Tevens verklaart G.J.Arkink in dezelfde akte, dat hij het geheel heeft “aangeërft” van wijlen zijn vader en wiens goederen abusievelijk nog steeds kadastraal op diens naam geboekt staan.

Gelijktijdig kwamen uit Vaassen naar Bornebroek, Hendrik Jan Overdijk molenaarsknecht, Gerardus Boekhoorn bakker en de dienstmeiden Geertrui Hofstee en Maria Koekoek.

Waarschijnlijk gingen de zaken niet goed, want op 1 mei 1851 gingen laatstgenoemden terug naar Vaassen.

De molen was een zeskante beldmolen. Uit een advertentie in de Twensche Courant van 11 januari 1851, waarbij de molen te koop wordt aangeboden, is op te maken dat er ook een pelinrichting in de molen aanwezig was en dat er bij de molen een bakkerij gevestigd was. Er zou gemalen zijn met 16 en 17der stenen. (stenen met een omtrek van 16 en 17 voet)

Bij akte d.d. 20 juni 1851, verleden bij notaris Egbert Wilmink notaris te Borne, verkoopt L. Mentink de molen met daarbij behorend huis en landerijen, voor de koopsom van fl.3700,= aan Gradus Josephus Hofland, bakker te Tubbergen.

G.J.Hofland was getrouwd met Maria Arkink dochter van Gerrit J. Arkink en Berendina Wilmink.

Op 6 december 1851 komt Jannes Tijink, ongehuwd, uit Tubbergen naar Bornerbroek, zijn beroep is molenaar. Tien dagen later, op 17 december 1851, komt Johanna Reims uit Raalte hem als echtgenote na.

Johannes Marinus Hofland, bakker wonende te Tubbergen, verkoopt op 15 december 1894 ten overstaan van notaris Willem Lubertus Bruist jr., de molen- huis- erf en enige percelen bouwland enz. voor de som van fl. 4000,= aan Hermannus Tijink molenaar te Bornerbroek.

Op 12 februari 1906 vraagt Tijink vergunning tot plaatsing van een petroleum motor van 12 Pk bij zijn bestaande Windkorenmolen. Op de bij de aanvraag gevoegde tekening is te zien, dat het gaat om een stenen gebouwtje van 6 bij 6 1/2 meter en waarbij machinekamer en maalderij gescheiden zijn van elkaar.

De echtgenote van H. Tijink, Maria ten Dam, overlijdt 10 maart 1919. Ongeveer 2 jaar later op 14 februari 1921 vindt ten overstaan van notaris Kornelis de Jong een boedelscheiding plaats. Daarbij verkrijgt Gesina Maria Tijink, gehuwd met Gerhardus Franciscus Braakhuis, eenderde deel van de boedel waaronder de molen met huis en erf. Ook wordt genoemd een stoommolen, bedoeld zal zijn de hiervoor genoemde maalderij met petroleum motor.(In het begin van de 20^e eeuw werd b.v. een motorfiets in de volksmond een “stoomfiets” genoemd.) Hun oudste zoon Hermanus Hendrikus Joseph Braakhuis was molenaar te Bornerbroek en hun 2^e zoon Hendrikus Gerardus Braakhuis was molenaar te Enter.

Door het gebruik van de machinale maalderij werd er weinig onderhoud aan de molen gedaan. De roeden werden verwijderd en uiteindelijk is de molen in 1956 gesloopt.

De houtzaagmolen op de Hofkamp

Ten zuiden van de Bleekkerk over het riviertje “de Hagen” heeft een windhoutzaagmolen gestaan. Het tijdstip van de stichting van deze molen is moeilijk te achterhalen.

Op de kadastrale kaart Ambt Almelo van 1817 staat de molen afgebeeld als een zes- of achtkante molen op de gebruikelijke onderschuur. Ten oosten van de molen is op de kaart een vierhoekig water afgebeeld met een verbinding met “den Kleinen Hage” thans “de Hagen”. Dit zal het watergat zijn, waarin de boomstammen gewaterd werden. Deze stammen werden met een lier, werkend op wind, uit het water in de molen getrokken om daarna gezaagd te worden. Het kan best zijn, dat het watergat ook als een haventje functioneerde voor aan- en afvoer van het hout.

De inmeting is van 1817 en de invoering van het kadaster is in 1832. Ondertussen was het gebied waar de molen stond overgegaan naar Stad Almelo. Toen stond als eigenaar genoteerd Gerrit Schimmelpenninck.

De laatste eigenaar Hartog Gelder richt een verzoek aan de koning om “zijn windzaagmolen in eenen windkoorn- mout en pelmolen te mogen veranderen”.

Op 28 november 1833 krijgen Gedeputeerde Staten bericht dat: “Wij Willem bij gratie Gods Koning der Nederlanden, Prins van Oranje, Groot Hertog van Luxemburg, enz. enz. enz. hebben goedgevonden en verstaan aan Hartog Gelder te Almelo, te vergunnen om zijn aldaar staande windzaagmolen in eenen windkoorn- mout en pelmolen te veranderen”.

Op 12 december 1833 geven G.S. kennis hiervan aan de Raad van Stad Almelo. Klaarblijkelijk zijn de plannen later niet uitgevoerd, want volgens de kadastrale gegevens is de molen in 1835 gesloopt.

Kenmerk van een houtzaagmolen is, dat een draaiende beweging omgezet moet worden in een op en neer gaande beweging. Evenals bij een korenmolen brengt het bovenwiel de bonkelaar in beweging. De bonkelaar is bevestigd aan de bovenkant van de verticale centrale as (de koningsspil). Aan de onderkant van de koningsspil is het spoorwiel bevestigd. Alle wielen en kammen zijn vervaardigd van hout. Het spoorwiel brengt een kamrad in beweging, verbonden met een horizontaal geplaatste behoorlijk zware ijzeren krukas. (uitvinding van Cornelis Cornelisz.) Deze krukas is vaak een knap stukje smeedwerk. Aan de krukas zijn de drijfstangen (de wuifelaars) bevestigd, die de zaagramen in een op- en neergaande beweging brengen. Meestal zijn er drie zaagramen, om een goede balans te verkrijgen. Het derde raam wordt weinig of niet gebruikt. De zaagramen zijn zwaar en bij de neergaande beweging wordt gezaagd. De wind wordt eigenlijk gebruikt om de zaagramen op te trekken. De te zagen boomstammen worden op een lange slede vastgezet en voor het zaagraam geplaatst. Bij iedere zaagbeweging wordt de slede door de zogenoemde krabbelaar een stukje naar voren geschoven. Dit is instelbaar na gelang de hardheid van het hout.

Molen bij het stationsplein.

In april 1851 richt Hendrik Jan Kuiper een verzoek aan de Koning, om op het perceel kadastraal bekend Ambt Almelo sectie A nr.767, een wind- koren- pel- en oliemolen te mogen oprichten.

Op 6 mei 1851 komt de beschikking van de Minister van Financien, waarbij toestemming wordt verleend tot het oprichten van een wind- koren- en oliemolen onder *bepaling nogtans, dat deze vergunning zal worden beschouwd als te zijn ingetrokken, wanneer na verloop van een jaar na dagtekening dezer geen gebruik is gemaakt, zullende de requestrant, wanneer hij mocht verlangen na zons onder- of voor zons opgang olie te slaan, zich voorts nog moeten onderwerpen aan de navolgende bepalingen;*

- a. *dat hij van zijn voornemen daartoe, intijds aan den betrokken ontvanger kennis geve;*
- b. *dat hij na zonsondergang olieslaande de toegangen tot den molen naar de ambtenaren openhoude;*
- c. *dat aan de ambtenaar de bevoegdheid is verbleven, om bij het als voren buitentijds olieslaan, de steenen, dienende tot het malen van granen, door middel van ene ketting en een door de administratie ten zijnen koste te leveren slot, onbruikbaar te maken; en*
- d. *dat de vergunning tot het slaan van olie tusschen zons-onder- en opgang slechts tot wederopzeggens toe wordt verleend en in allen geval dadelijk bij gebleken misbriuk zal worden ingetrokken.*

De molen werd gebouwd op de plek thans de hoek van het Stationsplein en de Wierdensestraat, had een ronde onderbouw van 6 m. diameter en is onder dezelfde eigenaar omstreeks 1865 alweer afgebroken. De afbraak viel samen met de toen juist aangelegde spoorverbinding Almeo- Salzbergen.

Werking oliemolen

Olie slaan gaat als volgt: nadat het lijnzaad geplet is onder de kollergang (in Holland de kantstenen genoemd) wordt het opgewarmd op het vuister (ook wel de vuister). Daarna wordt

het in een langwerpige zak van laken (de buul) gedaan, die dan geklemd wordt in “de Haar”. Zo genoemd omdat “de Haar” vanouds is vervaardigd van geweven paardenhaar. Thans wordt ook wel kunststof of een paar plankjes gebruikt. Het geheel wordt dan geplaatst in het heiblok. Een horizontale as met nokken tilt de heien (zwarte balken, verticaal staand) op en die vallen van de nokken met een klap op een wig. Dit gebeurt dan ongeveer 50 keer, waardoor de wig steeds vaster wordt geslagen en de olie uit het zaad geperst wordt. Vandaar dat er gesproken wordt van olieslaan. Lijnzaad is het zaad van de vlasplant en bevat 37% olie.

Belasting op het gemaal (19^e eeuw)

Het slaan van olie maakt een behoorlijk lawaai, daarom zou men nu zeggen, dat mag niet in de nacht gedaan worden, maar destijds waren de regels anders.

Deze voor heden wat vreemde regels waren ingesteld, omdat destijds op het gemaal accijns werd geheven. Er werd belasting geheven op het bij de molenaar aangeboden te malen graan en dat werd dagelijks streng gecontroleerd. De ontvanger (degene die de belasting int) had ook zijn inkomen daaruit.

De eigenaar van het koren moest accijns betalen voordat het gemalen werd. Hij kreeg dan van de commies der rijksbelasting, als bewijs van betaling, een biljet in twee delen. Op het eerste deel vermeldde de commies de soorten graan, met daarbij de kwaliteit en de hoeveelheid van elke soort, dat door de boer ter maling werd aangeboden. De molenaar moest deze gegevens controleren en dan op het tweede deel van het biljet het tijdstip vermelden waarop de soorten graan gebracht werden. Elke zak moest nagewogen worden. Daarna moest hij het biljet in tweeën scheuren en het eerste deel in een door de staat geplaatste bus deponeren. Tevens moest hij op het tweede deel het tijdstip aangeven waarop het malen begon (het moment wanneer het graan in de kaar gestort werd) en wanneer het malen beëindigd was. Zelfs moest hij ook nog het tijdstip vermelden waarop het gemalen graan gehaald werd. Alles bij elkaar een omslachtige en tijdrovende bezigheid voor de molenaar. Begrijpelijk dat bij de molenaars deze belasting niet geliefd was, ook al omdat zij onbetaald hun medewerking moesten verlenen. De commies kwam regelmatig op de molen om de aantekeningen op het tweede deel te vergelijken met die op het eerste deel (het origineel) in de bus. De bus was een kist van hout of metaal met een gleuf erin en voorzien van een klepje of deurtje met twee sloten. Eén sleutel was in bezit van de molenaar en de andere sleutel was in beheer bij de commies. De commies opende in het bijzijn van de molenaar de bus. De hoeveelheid te malen graan op de molen moest dan gelijk zijn aan de aangegeven hoeveelheid op de briefjes in de bus. Het tweede deel (het duplicaat) bleef, als afleveringsbewijs, bij de eigenaar van het graan. Bij controle kon men dan zien of de belasting voor het malen betaald was, want één helft kwam uit de bus op de molen en de andere helft moest de eigenaar kunnen tonen. **“Dat sluit als een bus .“** Er werd natuurlijk van alles bedacht om deze belasting te ontduiken. Werd de molenaar betrapt op ontduiking, dan volgde behoorlijke straffen. Een jaar sluiting van de molen was niet ongewoon.

In de noordelijke provincies ging men in de 17^e eeuw zo ver, dat er bij iedere molen een controleur (Chercher) werd aangesteld. Hij genoot vrije woning en een vast salaris. Bij elke molen werd door de provincie een huis gebouwd voor de Chercher.

Het malen van graan voor veevoer was vrij van belasting. De molenaar moest daarom een hoeveelheid zand mengen door het graan. Men noemde dat toen, het meel wordt “gezand”. Bij wet van 13 juli 1855 kwam het tot een algehele afschaffing van de belasting op het gemaal, waardoor deze gehate belasting verdween en het “zanden” van het meel ook niet meer nodig was.

Voorbeelden van controle op de belasting in Almelo zijn te vinden in de diverse Processen Verbaal uit het begin van de negentiende eeuw.

Een proces verbaal opgemaakt 15 januari 1836.

Met de toen gebruikelijke aanhef: *Verklaren Wij E.Dambrink jr. Commies te voet der 2e klasse en H. ter Brugge onder Seppier (cipier) in het huis van arrest (gevangenis) gestationeerd te Almelo voorzien van onze aanstellingen op den eed door ons aan den Lande gedaan, dat op de dertiende dezer des middaags om ruim half één uur bevonden in de Stad Almelo en aldaar ontmoeten de persoon W. Bekman met een kruiwagen vervoerende de welke bij onze verificatie bleek, dat het tarwe meel was, waarop wij genoemde Bekman naar de vereiste documenten tot den vervoer vraagden, waarop hij ons een billet overhandigden afgegeven ten kantore dato 11 januari 1836 nr. 50 Inhouden 100 pond Tarwe in twee zakken gemt.B, waarop de tijd voor den vervoer was bepaald op een half uur. Welk Billet door den daartoe gerechtigde knecht van de Wed.Varwijk Molenaarster te Almelo tot den vervoer was afgetekend op des middaags één uur van de dertiende dezer blijktens het zelve hier annex, waarop aan genoemde W. Bekman te kennen gaven, dat het nog meer dan een kwartier voor één uur was en dat het vervoer alzo als frauduleuselijk moest worden aangemerkt temeer daar de eerste ondertekende bij ondervinding heeft opgemerkt, dat men meer dan één partij op één het zelfde document vervoerd en door den tijd op het biljet te vervroegen daardoor des te beter in de gelegenheid wordt gesteld. Waarop wij de twee zakken met tarwemeel in beslag hebben genomen en opgebracht ten kantore van den Heer Ontvanger te Almelo en na reeds een tijdlang vertoevend met meer genoemde Bekman eerst de klok één uur aankondigde en zijnde hij reeds toen bij de ontmoeting al eene distantie van cirka tien minuten van de Nieuwe Mole verwijderd. Vervolgens hebben wij de zakken ten zijne overstaan geverifieerd en gewogen en bevonden al twee zakken gemerkt B inhoudende te zamen Netto 103 Ned. ponden getaxeerd op een waarde 8 Gulden en onder custodie (bewaring) van genoemde Heer Ontvanger gelaten en daar dusdanige handelwijze strijdig is met art. 22 in verband met art.59 der wet op het gemaal van 29 maart 1833 Staatsblad 3 hebben wij hem Proces Verbaal gedeclareerd als beschouwende dusdanig vervoer ongeïcht te wezen van documenten zo hebben wij hem uitgenodigd om bij de opmaking van het zelve tegenwoordig te zijn, enz. enz.*

Uiteindelijk is het uitgedraaid op een flinke boete.

Scheploon

Op een vraag van de ontvanger / controleur der belastingen geeft de Burgemeester van Stad Almelo per uitgaande brief, d.d. juni 1832, antwoord. Daarin komt de volgende zinsnede voor:

“dat het maalloon op al de molens in deze Gemeente door den Molenaar geheel in geld en niet bij wijze van schep wordt genoten.”

Er werd in het verleden (17^e en 18^e eeuw) meestal in natura betaald. Geld was schaars en men had liever dat er wat van hun graan werd afgehouden. De hoeveelheid af te houden graan of meel verschilde per streek. Meestal was dat ongeveer 1/24 tot 1/16 deel van het gemalen graan. Het afhouden geschiedde met een speciale maat of schep, ook wel molsterschotel genoemd. Het scheploon wordt “molster” genoemd. Het geschepte meel werd in de schepkist gedaan en meestal door de molenaar aan de bakker verkocht.

Het scheppen van meel ging niet altijd even zuiver en was dikwijls aanleiding tot onenigheid. De ene molenaar had een te grote schep en de andere nam een gedeelte in de mouw mee ! Mede hierdoor was er behoorlijk argwaan tegen molenaars en werden zij, al of niet terecht, verweten te veel te scheppen. Een aantal gezegdes en spreekwoorden getuigen hiervan.

- Waar vind je een molenaar die nooit een graantje stal? (niemand is volmaakt).
- Alle molenaars zijn geen dieven. (men moet niet iedereen over één kam scheren).
- Men vindt geen molenaarshaan of hij at gestolen koren. (ieder is zelfzuchtig).

Ook de dichter Constantijn Huygens wist de spot te drijven met het al te diep scheppen van de molenaars. (Uit *Koren-Bloemen*, 2e druk, Amsterdam 1672).

Een Molenaer een Dief te zijn ?

My dunckt het heeft geen redens schijn:

Wat hoeft hij om veel Goeds te geven,

Een mensch die van de wind kan leven ?

Windwatermolens of Poldermolens.

Een poldermolen diende ervoor om een polder of een laag stuk land te ontdoen van het overtollige z.g. bezwaarwater.

Almelo heeft ook enkele van deze molens gekend.

Poldermolen ten Z.O. van Almelo.

Omstreeks het jaar 1862 wordt ten Z.O. van Almelo, waar thans Urenco is gevestigd, een poldermolen gebouwd. De plek was net iets ten zuiden van de Weezebeek ter hoogte van de hoofdingang van Urenco.

Eigenaar is dan Tobias ten Cate, fabrikant. In 1870 zijn eigenaren Jan Frederik Willem ten Cate, fabrikant, en Herman Christiaan Costers. De molen wordt ongeveer 1880 gesloopt. Eigenaar is dan Catharina Judith Coster, weduwe van J.F.W. ten Cate.

Poldermolen tussen Almelo en Wierden.

Omstreeks 1862 werd even ten zuiden van de weg Almelo – Wierden, in de huidige situatie net naast de oostelijke oprit van de brug over de zijtak van het Twentekanaal, nog een poldermolen gebouwd. Eigenaren Jan Jacob Engberts en consorten.

Ongeveer 1894 werd deze molen gesloopt en was toen het eigendom van Jan Stephan Engberts te St. Petersburg en consorten.

Vermeldingswaard is, dat ongeveer in de zelfde tijd (1894) de voormalige windkorenmolen “het Schoepsmöl’ken” te Rijssen is gebouwd. De amateur historicus D. Poortman te Rijssen meende, dat dit feitelijk een overplaatsing was van voornoemde Almelse molen.

Leemslagenweg.

Direct aan de grens met Wierden wordt omstreeks 1868 ook een poldermolen gebouwd.

Eigenaren zijn de erven Herman Egbert Hofkes. Vanaf 1873 is eigenaar Lambert Egbert Hofkes. De molen wordt in 1876 weer gesloopt.

Vriezenveenseweg.

Op het terrein van “villa Alexandra”, toen eigendom van Egbertus Diederik Kunst, koopman te St. Petersburg, wordt ongeveer 1873 direct aan de Hollander Graven een poldermolen met een doorsnee van 3 meter gebouwd.

De villa “Alexandra” werd ongeveer 1860 gebouwd, in 1876 werd erin gevestigd de inrichting “De Goede Herder”, bestemd tot opvoeding en zedelijke verbetering van minderjarige R.K. meisjes.

Het bijhorende terrein lag kennelijk erg laag, want op de kaart is een groot aantal sloten te zien en daarbij werd het molentje gesticht.

De molen kwam voor op de topografische kaart 1 à 25.000, verkend in 1883, maar op de kaart, verkend in 1903, komt de molen niet meer voor.

Weidemolentjes.

In de uiterste zuidwesthoek van Almelo stonden in het begin van de 19e eeuw een aantal kleine molentjes, vermoedelijk z.g. weidemolentjes. Deze molentjes hielden in het algemeen in een kleiner gebied het water op peil.

Zowel op de topografische kaart van 1838, als op de gemeente kaart van Ambt Almelo uit de atlas van Hugo Suringar, uitgegeven 1867, en de stafkaart van 1873, staan op voornoemde plek een viertal molens afgebeeld. Op de topografische kaart, verkend in 1882, komen ze niet meer voor. We mogen aannemen, dat de molens tussen 1873 en 1882 zijn verwijderd.

De omgeving waar de molentjes stonden, wordt op de kadastrale kaart van 1817 “Windmolen Broeker Laagen” genoemd.

Een poldermolen in Aadorp.

Een kleine wijk in Aadorp wordt de “Molenhoek” genoemd en dat maakt nieuwsgierig.

In de jaren 1906-1908 kocht Jan Maarten Kamphuis een kleine 70 hectare broeklanden en woeste grond in Vriezenveen, bij de grens van Almelo ten oosten van het Overijsselskanaal. Deze ondernemende Groninger begon met de ontginning van de gronden.

Om de percelen rond zijn boerderij (ongeveer 10 ha.) van het overtollige water te ontdoen, liet hij aan de noordkant van deze percelen een molen bouwen.

Deze molen was een zogenaemde Amerikaanse Windmotor van ong. 8 meter hoog. In een oude catalogus van de firma R.S.Stokvis te Rotterdam van 1917 werd vermeld, dat er in dat jaar in Overijssel een 9 tal windmotoren waren geplaatst, waaronder te Almelo (vrijwel zeker voornoemde molen). Van deze molen zijn de volgende gegevens: Rad diameter – 4,5 m., Maalwerktuig - vijzel, Functie - polderbemaling. Het oorspronkelijk Amerikaans ontwerp van ong. 1900 is later door een firma in Dresden (Dl.) verbeterd en onder de naam “Herkules Metallicus” door de firma R.S.Stokvis geïmporteerd.

Het water werd geloosd op een wetering lopende langs de noordzijde van de percelen.

Een inwoner van Aadorp de heer Hans Flietstra (geb.1924) vertelde, dat hij zich goed kan herinneren dat de molen er stond. Maar de molen was toen (plm.1930) niet meer in gebruik en was vastgelegd met een ketting. Bij een storm was de molen losgebroken en maakte toen een vreselijk lawaai. De molen is kort na de tweede wereldoorlog in 1945 afgebroken.

Kookas molen.

Aan de zuidzijde van de driesprong Grotestraat – Bornsestraat – Bornebroeksestraat en dan ongeveer waar de Geraniumstraat begint, was vroeger het “posthuis” gelegen.

Op de stedenkaart van Almelo, getekend omstreeks 1560 door Jacobus van Deventer, staat ongeveer op dezelfde plaats een gebouw, dat toen waarschijnlijk ook al diende als pleisterplaats aan “de Grote weg van Kampen naar Osnabrück”.

In of bij het posthuis, waar de erven Jan Hendrik Heek in het begin van de 19^e eeuw het postmeesterschap bekleedden, was in die tijd een “kookasmolen” in bedrijf.

Kookas = potas = kalium-carbonaat. Potasloog wordt gebruikt bij de bereiding van zeep.

Omstreeks die tijd was in Almelo o.a. de zeepziederij van Hendrik ten Cate, die stond direct ten noorden van de Krikkengang.

Deze kookasmolen was waarschijnlijk een rosmolen. Wanneer de molen is opgeheven is niet te achterhalen. De gebouwen bleven bestaan ook al veranderde de bestemming. Maar zeker is, dat het opheffen van de molen plaats vond voor 1864.

Grutmolen(s).

Een grutmolen of grutterij is een bedrijf waar boekweitzaad tot grutten of meel wordt gemalen.

Boekweit ook wel beukkoren genoemd, omdat de zaden op beukenootjes lijken, speelde in het verleden een belangrijke rol bij de samenstelling van ons voedsel. Dit gewas bevat behalve zetmeel meerdere waardevolle bestanddelen voor onze voeding. In de prehistorie was het als cultuurgewas al bekend. In de middeleeuwen ging het als voedingsgewas een rol van betekenis spelen. Boekweit was altijd goedkoper dan koren en toch voedzaam. Vooral bij stijging van de graanprijzen in de 16^e eeuw, eind 18^e eeuw en begin 19^e eeuw, breidde de teelt zich uit.

Nadat de omhulling van het zaad gescheiden is van de kern, kan men deze tot grutten breken of tot meel vermalen. Voor huiselijk gebruik gebeurde dat dikwijls met wrijfstenen of handmolens. Om een fijnere meelsoort te krijgen ging men gebruik maken van een grutmolen. Aangelengd met water werd van het grove meel pap of brij gemaakt. Hiervan kon men vladen bakken die, alleen warm, eetbaar waren. Zo kreeg men dan een niet gerezen en ongezuurd brood. Van het fijnere meel, aangelengd met water, werd deeg gemaakt dat tot gisting werd gebracht. Hiervan kon men dan boekweitbrood bakken.

Boekweitmeel vermengd met slachtresten leverde balkenbrij op.

Brood van tarwe en rogge was vaak te duur voor veel mensen. Boekweit was een goedkoop, maar voedzaam volksvoedsel. In de 18^e eeuw kreeg het concurrentie van de aardappel, dit gewas leverde per hectare meer zetmeel op. Vooral de arme bevolkingsgroepen consumeerden de aardappel op grote schaal. Boekweit werd op steeds kleinere schaal geproduceerd en verdween uiteindelijk praktisch uit de markt.

In de grutterswinkel werden naast grutten ook waren als erwten, bonen, meel etc. verkocht.

Grutmolens waren meestal rosmolens. Het grote voordeel was, dat men voor de aandrijving niet afhankelijk was van de wind. Een paard (ros) zorgde immers voor de aandrijving. De ogen van het dier werden met blindlappen afgedekt, om niet dol te draaien. Het paard kon op een meer behoedzame manier de maalstenen in beweging zetten. Dat was van belang, gezien de kwetsbaarheid van het boekweitzaad. Het paard liep over een rond pad met in het midden een ronddeel waarbinnen de spil van de rosmolen draait. Aan de bovenzijde van de spil is een horizontaal wiel gemonteerd met kammen, die naar buiten steken. Deze kammen grijpen in een ander kleiner wiel met kammen of staven, dat vervolgens met een spil de molenstenen in de maalstoel in beweging zet.

.In een contract, opgesteld te Almelo de 21^e juli 1722, verpachten: “Adolph Henrick rijksgraaf van Rechteren en Sophia Juliana geboren rijksgravin van Castell, *eheluijden*, vrij Heere en Vrouw van Almelo ende Vriezenveen, aan E. Jan van Dalen *ende desselfs Huisvrouw* Rebecca Bavinck, hun welgelegen huis en plaats om te grutten, staande in de Stadt van Almelo naast de weduwe Booms.”

De rechten en voorwaarden zullen dezelfde zijn, “zoals de vorige grutters, op grond van de pacht, het in gebruik hebben gehad en *sulx voor de tijt van ses achtereen volgende Jaeren*”.

De pacht is aangegaan voor honderd vijf en twintig carolus guldens. Elke gulden voor twintig stuiver het stuk.

Voorts wordt er op gewezen dat conform voorgaande Kerkenpraken, “Vreemd meel van Zwoll of elders niet wordt ingebracht, maar buiten gehouden”.

De molen was ouder, want in het contract wordt gesproken over rechten en plichten, zoals de vorige Grutters die hebben gehad.

Van vervolgcontracten in de jaren later zijn geen stukken aanwezig in het archief. Eerst 47 jaar later vindt weer een verpachting plaats.

Door de Heer van Almelo Adolf Philip Zeijger Graaf van Rechteren worden de *Conditien en voorwaarden* opgesteld voor een openbare verpachting van *het huis dat tegenwoordig door Gerrit Dake word bewoond, met het zelve recht, so en als door den zelve is in ' t gebruik geweest, om te mogen hebben en houden een Gruttemolen met deszelfs oude en nieuwe recht en gerechtigheid*. De verpachting vindt plaats op 20 november 1769. De pacht ging in per 1 mei 1770 voor een periode van achttien jaar. Pachter werd Karst van Dalen voor een bedrag van fl. 180,= per jaar.

Onder aan het contract is door de Gravin, in mei 1788, bijgeschreven, dat zij onder dezelfde voorwaarden met de pachter van de “Gruttemolen” is overeengekomen de pacht te continueren (dus ook voor 18 jaar).

Het bedrag van 180 gulden wordt verhoogd tot een bedrag van 190 gulden per jaar.

Vraag is, gaat het bij alle voorgenoemde molens om dezelfde molen op dezelfde locatie?

De pachters hebben dezelfde achternaam en het is aannemelijk dat het familie is. Het lijkt er op, dat het om dezelfde grutmolen gaat.

Uit de boekhouding van 1776 blijkt door van Dalen te zijn geleverd “aan Den Huise Almelo” o.a. meel, boekweitmeel, best bleekblauw en wittenstijfsel. De complete lijst omvat 2 vellen folio.

Op het kadastrale minuutplan (gemeten in 1817) komen op enkele plaatsen “grutterijen” voor. Op deze kaart heeft ieder perceel een nummer, daarnaast is een lijst (de oorspronkelijk aanwijzende tafel) gemaakt, waarop achter ieder perceelnummer o.a. werd vermeld; de eigenaar, het beroep van de eigenaar, de oppervlakte en de wijze van gebruik (b.v. huis en tuin of weiland). Het Kadaster werd in 1832 officieel ingesteld. Tussen 1817 (de meting) en 1832 zal er niet zoveel veranderd zijn in de situatie.

Zo werd achter het perceel Stad Almelo A 295 vermeld; huis en erf, grutterij, korenmalen. Eigenaar Arend Hagedoorn van beroep grutter.

Op voornoemde kaart is nu nauwkeurig te zien waar deze grutmolen gestaan heeft.

Het pand stond aan het *Nieuwe Eind* (Grotestraat) het tweede perceel ten zuiden van de *Stuurmansteeg* (Prinsenstraat).

In de huidige situatie is dat waar nu het pand Grotestraat Zuid nr.153 en 153a staat.

Arend Hagedoorn overlijdt in 1843. Zijn nalatenschap, waaronder een aantal onroerende en roerende goederen, wordt verdeeld onder zijn vier kinderen. Genoemd wordt, dat de roerende goederen: *Dezelve bestaan in; diverse huismeubelen, linnen en beddegoederen, wagens, kar; benevens verdere roerende objecten, paard, koebeest, stal en bouwgereedschappen*.

Bij acte d.d.30 december 1843 verkrijgt Johannes Overweg, gehuwd met Aleida Gerhardina Hagedoorn, o.a. het huis, pakhuis, stal en grutterij. De waarde wordt geschat op fl. 5000,=.

Deze “grutterij” was vrijwel zeker een rosmolen.

In april 1851 vraagt Johannes Overweg, grutter en winkelier, vergunning, *om bij de achter zijn huis gelegene grutterij een oliemolen, door paarden gedreven, te mogen daarstellen*.

De burens protesteren vanwege het lawaai van de stampers en het gevaar van brand.

Burgemeester en Wethouders adviseren Gedeputeerde Staten het verzoek *te wijzen van de*

hand. G. S. geeft bericht op 8 mei 1851 en wijst het verzoek af op grond van voornoemde bezwaren.

Op perceel Stad Almelo A 361 staat vermeld, Grutterij in bovengenoemd huis. Eigenaar Ernst Nijhoff, winkelier.

Dit was een aanmerkelijk kleiner pand dan het hiervoor genoemde. Vermoedelijk werd hier gewerkt met een handmolen.

Enkele jaren later is het perceel verkocht. Eigenaar was toen Jacobus van Riemsdijk.

De grutterij wordt dan niet meer genoemd.

Het pand stond aan de vroeger genoemde “Hofstraat”, thans Koornmarkt nr.21.

In het begin van de 19^e eeuw hadden de gebr. Abraham en Lambertus Hinnen een gruttersbedrijf op het Sluiversveld bij de Baniersweg. Blijkens een register van “patentschuldigen” uit het midden van de vorige eeuw werd Albert Hinnen, zoon van Abraham, vermeld als “gorter of grutter met een handmolen”. Het gebouwtje stond direct achter de boerderij.

Uit het Kadastraal archief blijkt ook dat, omstreeks 1851, een grutmolen in bedrijf kwam in een schuur bij het pand aan de oostkant van de Grotestraat Zuid nr.192. Eigenaar van het pand was Jan Hendrik Homberg.

Bij de afbraak van de schuur, waarin de grutmolen gevestigd was, kwam in de vloer nog een molensteen te voorschijn.

Hoe lang voornoemde grutmolens in gebruik zijn geweest is niet na te gaan. Wel zijn de meeste grutmolens in de tweede helft van de negentiende eeuw stilgelegd.

Opvallend is dan ook dat er, in die tweede helft van de negentiende eeuw, een aantal bakkerijen in Almelo gevestigd wordt. Men ging toen kennelijk meer en meer over op “granenbrood”.

Maalderijen 19^e eeuw

Een bijzondere molen aan de Prinsenstraat

Op 9 maart 1891 krijgt H.Hagedoorn vergunning tot het oprichten van een bakkerij aan de Prinsenstraat, kadastraal bekend Stad Almelo sectie B nr.3321. De inrichting moet gereed zijn voor of op 1 augustus 1891.

Op 20 januari 1904 dient H.Hagedoorn een schriftelijk verzoek in bij Burgemeester en Wethouders van Stad Almelo, waarbij hij vergunning vraagt om: *“Op den zolder van het gebouw plaatselijk gemerkt, wijk F nr.209, gelegen binnen deze gemeente aan de Prinsenstraat, ene korenmalderij op te richten. De korenmalderij zal gedreven worden door een Windmotor met turbinerad 10.50 m. boven de begane grond”*.

Na een aantal overwegingen en voorwaarden is op 25 mei 1904 door Burgemeester en Wethouders van Stad Almelo besloten de vergunning te verlenen voor een proeftijd van een jaar.

Uit de overwegingen is op te maken, dat niet met voldoende zekerheid beoordeeld kan worden *de mate van gevaar, schade of hinder van ernstigen aard*.

Daarvoor werden strenge voorwaarden opgesteld zoals: *“Dat de onderlinge bevestiging van alle deelen, zoowel van het turbinerad als van alle andere bijbehorigheden goed hecht moet zijn uitgevoerd, terwijl eventuele gaanderijen en bordessen moeten zijn saamgesteld uit stevige stijl-, schoor- en bintwerken, de trappen of ladders uit doelmatige sterke boomen en treden of sporten, terwijl een en ander moet voorzien zijn van stevige leuningën.”*

“Op het toestel moet een doelmatige bliksemafleider met voldoende aardgeleiding zijn aangebracht.” De inrichting moet voltooid zijn voor 25 augustus 1904.

Op 1 juni 1905 dient Herman Jan Beerens bezwaar in, mede namens zijn broers, en wel wegens het hinderlijke geraas dat de molen veroorzaakt.

Op 30 juni 1905 wordt toestemming voor nogmaals een jaar verleend. Er wordt een voorwaarde toegevoegd, dat de molen tussen 23.00 uur en 6.00 uur niet in werking mag worden gesteld. Voor het breken en zuiveren van rogge mag een kleine metalen breekmachine gezet worden, alleen voor eigen gebruik. Op 3 augustus 1906 volgt de definitieve vergunning. Kennelijk waren de ontwikkelingen voor het bakkersbedrijf een paar jaar later zo gunstig, dat Hagedoorn 20 maart 1909 vergunning vraagt voor de bouw van een geheel nieuw gebouw (bakkerij, patisserie en woning). De vergunning wordt verleend 1 mei 1909 met intrekking van vroeger verleende vergunningen. Daarbij zal de windmotor ook wel verdwenen zijn.

Een stoomkoren molen “Bavinkstraat”.

December 1845 vragen Hendrik en Tobias ten Cate, handelende onder de firma Barend Bavink en zoon te Almelo, om vergunning tot het oprichten van een stoomkorenmolen met 3 paar stenen, in een daartoe afgezonderd lokaal van de door hun in aanbouw zijnde stoomkalanderij en glanzerij.

Burgemeester en *Assessoren* (B & W.) brengen op 18 december advies uit aan G.S. en stellen, *dat hoezeer wij met de werking en de gevolgen van een stoomkorenmolen niet bekend zijn en er wel geene behoefte aan korenmolens bestaat, wij echter in bedoelde daarstelling, als uit het oogpunt eener goede politie beschouwd, geene zwaarigheid vinden.*

Op 15 januari 1846 krijgen Hendrik en Tobias ten Cate, fabrikanten onder de firma van Barend Bavink en Zoon te Stad Almelo, toestemming tot het oprichten van een stoomkorenmolen onder de volgende voorwaarden:

- a. *Dat de stoomkorenmolen en de lokalen der kalanderij en glanzerij geene inwendige gemeenschap met elkander zullen hebben.*
- b. *Dat de onderwerpelijke vergunning zal worden beschouwd als te zijn ingetrokken, wanneer daarvan één Jaar na de dagteekening van gemelde resolutie, geen gebruik zal zijn gemaakt.*

Aan de laatste voorwaarde kon kennelijk niet worden voldaan daarvoor moest uitstel gevraagd worden. De molen werd medio 1847 in gebruik genomen, zoals elders bleek. De heren ten Cate gingen onmiddellijk voortvarend en vooruitstrevend aan de slag en werden een geduchte concurrent van de stadsmolen. Dat blijkt uit het rekest van de molenaar H.H.Kok, de toenmalige pachter van de stadsmolen, waarin deze de werkwijze van de heren ten Cate beschrijft. *“Voor belanghebbenden hadden zij het gebruik ingevoerd het graan kosteloos te halen en het meel terug te bezorgen en daarbij hadden zij een lagere kostprijs voor het malen.”* Dit alles had tot gevolg, dat de pachter van de stadswindkorenmolen de pacht niet meer kon opbrengen.

In de Enschedesche Courant van 18 en 25 augustus 1869 verschijnt een advertentie, waarin

notaris Jalink te Almelo mededeelt, dat hij op *Vrijdag den 3 September 1869, des morgens 9 uur, aan het **pakhuis** bij de fabriek van de Heeren **B. Bavink & Zoon** te Almelo, publiek zal verkopen: Een **Stoom-Korenmolen**, bestaande uit een Maalzolder met 2 paar steenen en toebehooren enz.enz.enz.*

Het bedrijf stond aan de Grotestraat Zuid op de plek waar thans de Bavinkstraat begint. Op de kaart van Stad Almelo 1867 staat het bedrijf op de “Molenkamp” aangegeven als stoomweverij.

Stoomkorenmolen aan de Sluiskade.

Marsman, molenaar te Stad Almelo, vraagt op 25 oktober 1890 vergunning tot het oprichten van een stoomkorenmolen in een gebouw aan de Ootmarsumsestraat. Bij de aanvraag is een tekening met toelichting gevoegd en daaruit is te lezen, dat de molen geplaatst zal worden in een gedeelte van het perceel Kadastraal bekend Stad Almelo sectie B nr.4407. Het gebouw is van steen en met pannen gedekt. In de molen zullen worden geplaatst drie paar molenstenen tot het malen van graan. *De beweging zal worden voortgebracht door een horizontale machine van acht en een ketel van tien paardekracht.*

Er worden enkele bezwaren ingediend, met name over de hoogte van de schoorsteen. Zij worden echter niet ontvankelijk verklaard.

Reeds een half jaar later, n.l. op 27 juli 1891, verzoekt Marsman om de bestaande molen *achterwaarts* te plaatsen naar de Sluiskade zuidzijde op de precelen Stad Almelo sectie B 4407 en 4788. Deze percelen staan aangegeven als school en erf. Op 31 juli 1891 krijgt hij de vergunning.

Na aanvraag krijgt hij, 9 januari 1913, vergunning *tot uitbreiding van zijne stoomkorenmalerij door het inwerking brengen van een zuiggasinstallatie van 23 p.k. in een te maken gebouwtje.*

Ongeveer 1920 zijn de gebouwen afgebroken.

Stoomkorenmolen in de Holtjesstraat.

Op het perceel Stad Almelo sectie B nr.2276 in wijk 3 nr.48 aan de Holtjessteeg, hadden de gebr. Rossmark een inrichting tot het repareren van stoom- en andere werktuigen met tevens een koper- en ijzergieterij. Op 20 september 1880 vraagt J.B.Rossmark vergunning om de bestaande stoomketel te doen vervangen door één van *15 paardekrachten* en die te verbinden met een korenmolen, die mede door stoom in beweging gebracht zal worden.

Het College van Burgemeester en Wethouders van Stad Almelo geeft op 7 oktober 1880 toestemming onder voorwaarden. Het geheel moet in een stenen gebouw geplaatst worden en op 1 januari 1881 in werking zijn.

Rossmark krijgt op 30 juli 1912 toestemming tot het oprichten van een korenmalerij, gedreven door een zuiggasmotor van 20 p.k. Het adres is dan Holtjesstraat 12, kadastraal Stad Almelo sectie B.nr.4564.

Malerij Bornerbroeksestraat.

G.J.Kamp, bakker te Ambt Almelo, krijgt 23 juli 1912 vergunning een machinale korenmalerij en broodbakkerij te mogen oprichten aan de *Bornebroekseweg*. De molensteen zal in beweging worden gebracht door een gasmotor van 14 p.k., die tevens dient voor aandrijving van een kneedmachine. Een bestaand pakhuis wordt verbouwd tot bakkerij en malerij.

Dit bedrijf stond aan de oostzijde van de Bornebroeksestraat een twintigtal meters noord van de kruising Frederik van Edenstraat - Rietstraat.

Coöp. verenigingen.

Aan de Coöperatieve Landbouwersbank en Handelsvereniging voor Almelo en omstreken te Stad Almelo, wordt op 23 april 1908 vergunning verleend voor de oprichting *eener graanmalerij, gedreven door een electromotor van 48 p.k., in de pakhuizen plaatselijk gemerkt wijk A nrs.60 en 61 gelegen binnen de gemeente aan de Boompjes hoek Haven Zuidzijde.*

Het bestuur der Almelosche Coöperatieve Broodbakkerij en Verbruiksvereniging “de Overwinning” krijgt 9 augustus 1908 vergunning voor de uitbreiding *harer bakkerij, plaatselijk gemerkt als nr. 12 aan de molenstraat*, door het in werking brengen van een korenmolen door een electromotor van 9 p.k.

Roggebrood bakkerij Veneman.

Aan de Lange Prinsenstraat krijgt G.J.Veneman, op 21 november 1861, vergunning tot het oprichten van een bakkerij. Mei 1908 krijgt het bedrijf vergunning tot het plaatsen van een electromotor van 3 PK (AEG) voor de aandrijving van een meng- en kneedmachine. Het bedrijf presenteert zich als “Electrische Graanmaalderij en bakkerij Veneman” en ontwikkelt zich tot een roggebrood bakkerij. Op 2 januari 1911 verkrijgt het vergunning voor het inbrengen van een graanzuiveringsinrichting (trieur). Trieur, kafmolen en elevator worden allen aangedreven door een electromotor van 3 PK.

Eind 1918 koopt G.J.Veneman een compleet maalkoppel met zeventiender stenen van een molen uit Birdaard (Friesland). Er wordt een electromotor van 25 PK geplaatst voor de aandrijving. De maalinrichting wordt hoofdzakelijk gebruikt voor het breken en malen van rogge.

De installatie is tot januari 1980 in gebruik geweest. Het bedrijf is toen verplaatst naar het industrie terrein. Het maalkoppel met motor is in 2002 door Veneman geschonken aan de molen “de Leeuw” te Lettele bij Bathem Ov.

Stoomoliemolen Bornsestraat

Barend Gorter, zeepzieder te Ambt Almelo, vraagt november 1871 vergunning tot oprichting van een stoomoliemolen op het oostelijk gelegen gedeelte van een perceel grond, Ambt Almelo sectie H. nr.594.

Belanghebbende buren Hendrik Dittmar, tolgaarder, en Jan Hendrik Hoek, tapper, beide wonende te Ambt Almelo, geven na oproep te kennen *“daartegen geene bezwaren hebben in te brengen”*. Burgemeester en Wethouders van Ambt Almelo krijgen 21 december 1871 bericht, dat Gedeputeerde Staten hebben goedgevonden het verzoek toe te staan onder de gebruikelijke voorwaarden.

De afmetingen van het gebouw waren ong. 23 m. bij 8,5 m. In 1879 vindt nog een uitbreiding plaats. Eind 1886 zijn de gebouwen gesloopt.

De molen stond aan de Bornsestraat ongeveer tegenover de Windslaan, op het perceel ten oosten naast het voormalig zogenoemde “t Langenhuis”. In de huidige situatie staan daar de panden Bornsestraat 133 – 139.

De voormalige papiermolen “Het Springend Hert” te Makkum.

De naam van deze molen was afgeleid van het wapen van Makkum, waarop een springend hert voorkwam.

Zoals gemeld brandde de molen aan de Nieuwstraat te Almelo op 2 september 1910 af. In datzelfde jaar werd de Makkumer molen voor afbraak verkocht aan timmerman Jasper Teakes van der Linde te Makkum. De toenmalige molenaar van de Almelse molen Jeen Langevoort kocht de gesloopte molen, althans de romp, kap en gevlucht. Het interieur, zoals de maalbakken, de kapperij en de glansrollen, werd verkocht aan “de schoolmeester” te Westzaan, nu nog de enige windpapiermolen in Europa.

Het is toch zeker de moeite waard de geschiedenis van de papiermolen na te gaan. Reeds ver voor onze jaartelling werd in China papier gemaakt. Pas in de late middeleeuwen, omstreeks 1200, bereikte het Europa. In 1586 werden te Dordrecht en Alkmaar de eerste papiermolens in Nederland gesticht. Later werd de Veluwe een centrum van papierfabricage. De Veluwse beekjes leverden zowel zuiver water als waterkracht. Een ander centrum van papierfabricage was de Zaanstreek. Omstreeks 1700 staan aan de Zaan al tussen 30 en 40 papiermolens en dat waren behoorlijke bouwwerken met hun grote droogschuren. Een papiermolen was, voor de toen geldende normen, een grootbedrijf. Er werkten bij een wit-papiermolen wel 50 tot 70 personen.

De krachtbron in de Zaanstreek was de wind.

De draaiende wieken, bevestigd aan de bovenas met bovenkamwiel (tandwiel), brachten een verticaal staande as (koningsspil) midden in de molen in beweging. Via deze koningsspil werden de meerdere toestellen in beweging gezet.

In een trog, waarin zware vijzels, voorzien van ijzeren ribbels of pennen op en neer stampten, werden de in water gedrenkte lommen vervezeld. De vezelmasse werd “papierstof”, waaruit het papier geschept werd. De papierschepper moest de zeef (schemvorm) in de dunne melkachtige papierstof dompelen en weer ophalen en door schudden de stof gelijkmatig over het gaas van de schemvorm verdelen. Het water moest door de mazen wegvloeien.

Zijn helper, de koetser, nam het raam zonder de rand over, keerde het om en drukte het nog vochtige blad voorzichtig op het met vilt bedekte koetsblok. Op het blad papier werd weer een vilt gelegd, dan weer papier, dan weer vilt, enz. enz. tot er een stapel van 125 vellen (een post) gevormd was. In een pers werd het overtollige water verwijderd. Daarna kreeg de heffer de lastige taak, de nog tere vellen van de viltten te nemen en na een tweede persing over de lijnen te hangen in de lange droogschuren. Het papier werd beschrijfbaar gemaakt door het in oppervlaktelijm onder te dompelen en het tussen de pletrollen te glanzen.

Door de Staten van Friesland wordt op 12 maart 1767 aan Jan Ymes Tichelaar octrooi verleend tot het stichten van één of meer papiermolens. Met de bouw van de molen “Het Springend Hert” werd reeds in hetzelfde jaar begonnen.

De molen werd gebouwd langs de “kleine Zijlroede”, een water dat in verbinding stond met het toenmalige Makkumer Meer. Aan de houten onderbouw van de molen werd een 100 meter lange droogschuur gebouwd, tevens werden er 10 knechtswoningen gebouwd. Voor de molen verrees een statige in Zaanse stijl gebouwde molenaarswoning.

Verder behoorde tot de inventaris; 3 à 4 maalbakken, 2 of meer roerbakken, 4 stampers, 4 schepkuipen, diverse persen, vormen, viltten, turfhokken, een filterbekken, enz. en belangrijk, een grote kostbare voorraad lompen.

De bouw en de exploitatie van een dergelijke papiermolen vergde grote bedragen. Er werden in die tijd voor de investering in een dergelijke “fabryck” bedragen genoemd tussen de zeventig en negentigduizend gulden. De meeste papiermolens werden daarom “in reederij” gedreven, d.w.z. dat de eigendom gesplitst was in parten.

In 1812 had de molen nog 31 arbeidskrachten, mannen, vrouwen en kinderen van welke de jongste 9 jaar was. Voor de productie van één schepkuip waren nodig; 3 lompen-scheursters en sorteerstes, 1 schepper, 1 koetsier, 1 heffer, 1 leerling, 2 ophangsters en 2 paksters.

Na het overlijden van Jan Ymes Tichelaar werd in 1801 de molen verkocht aan Anne Lieuwes Buma en Trijntje Sytzes, echtelieden uit Workum.

Het gaat langzamerhand steeds minder met de papierindustrie. Volgens de Provinciale opgaven der Fabryken en Werkwinkels van 31 december 1819, blijkt het aantal arbeidskrachten van de Makkumer molen te zijn teruggelopen tot 23.

Na het overlijden van Anne Lieuwe Buma blijft de molen in bezit van de familie.

In 1859 wordt de molen echter verkocht aan Into Nauta Andrea, papierhandelaar te Leeuwarden. Een paar jaar later op 23 december 1863 brandde de droogschuur tot de grond toe af. Oorzaak onbekend, maar kwaadwilligheid werd niet uitgesloten. De schade was fl.3000,=, terwijl de molen een schade van fl. 1200,= had opgelopen. De droogschuur werd in 1867 tot op 4/5 van de oorspronkelijke grootte herbouwd.

In 1871 werken in de molen nog 18 personen: 11 mannen, 5 vrouwen, 1 jongen en 1 meisje. De firma Into Nauta Andrea heeft het bedrijf niet kunnen redden van de ondergang.

In 1890 werken er nog 14 personen: 9 mannen, 1 gehuwde en 3 ongehuwde vrouwen en een jongen. De werktijden waren van 's morgens 4 tot 's avonds 7 á 8 uur, dus ong. 14 uur per dag, tegen een gemiddeld loon van fl. 275,= per jaar. Negen jaar later zijn er nog maar 8 arbeidskrachten. Het aantal knechtswoningen is dan terug gebracht van 10 tot 4.

De molen is omstreeks 1905 stilgelegd. De molen werd verkocht in 1909 aan Sytze Vermeulen Roelofs zoon te Leeuwarden en een jaar later voor afbraak verkocht aan Jasper Teakes van der Linde, timmerman te Makkum.

Na sloping werd het interieur, zoals de kapperij, de maalbakken en de glansrollen, verkocht aan de papiermolen “De Schoolmeester” te Westzaan. De romp werd verkocht naar Almelo en staat nu aldaar in de Nieuwstraat als Windkorenmolen “De Hoop”.

In het kantoor van de Makkumse molen was een tegelplateau aangebracht met de volgende spreuk;

“Het Springend Hart”
*Uit afgesleten linnen doeken,
Hier te kopen daar te zoeken,
Gewasschen en tot pap gebracht,
Maak ik Papier zo Waard geacht.*

Anno 1768

Naar Windkorenmolen “De Hoop” te Almelo
“De Hoop”

*Men heeft in plaats van hout,
Mij nu op steen herbouwd,
En een hoger vlucht gegeven,
Ik zoek mijn bestaan,
In het malen van graan,
Zoo nodig voor het leven.
Anno 1910.*

Geraadpleegde literatuur.

- G.J.ter Kuile sr. De opkomst van Almelo en omgeving.
G.J.ter Kuile sr. Geschiedkundige Aantekeningen op de Havezathen van Twenthe.
J. Abbes De Almeloze Patriotten Beweging.
G.J.Eshuis Van Boerenland tot Stadsrand.
A.Bicker Caarten De Molen in ons Volksleven.
G.J.I.Kokhuis Historie van Almelo.
R.Kampman De molens van Almelo. (jaarboek Twente 1973)
H.J.Hesselink Koren molen “de Hoop” wordt gerestaureerd.
(Historische Kring Almelo. september 1994)
Anny Slot Platenkamp Bie den Brooke is Bornebroek. (Hengelo 2002)
M.G.E. van Harten- De Windekorenmeule van het Weleveld in het kerspel Borne.
Fransen
H. Kobes Vriezenveen van voorbij. (Twenterand courant)
H. de Vries Windmotoren. (“Wiek en Rad” maart 2004)

Bronnen.

- Archief Gemeente Almelo Hinderwet vergunningen. (19^e eeuw van Stad en Ambt)
Uitgaande stukken B en W. id.
Notulen raadsvergaderingen. id.
“Molenboek” 1798-1810.
Burgerlijke stand.
Archief Gemeente Borne Hinderwet vergunningen.
Gericht Borne protocollen.
Burgerlijke stand.
Archief Hishistorisch Centrum Huis archief “huis Almelo”.
Overijssel te Zwolle archief notaris mr. Jolle Gabe Veening.
Archief Kadaster te Zwolle Minuutplans en hulpkaarten.
Oorspronkelijk aanwijzende tafel.
Kadastrale legger.
Register van overschrijvingen.
Stedelijk museum Kampen Grutmolens.
Stadsmuseum Almelo Foto's.
De Librije van Stad en Ambt Almelo Krantenknipsels.

Zie vervolg:

Colofon:

Layout en vormgeving: R.A.Rutgers.

Uitvoering: drukkerij

Uitgave: Stichting Windkorenmolen “De Hoop” Almelo.

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van:

Het projectenfonds van de Rabobank Almelo,

De Stichting Stadfonds Almelo.

Copyright 2005 Stichting Windkorenmolen “De Hoop”.

Vervolg volgende bladzijde.

Vroegere standplaatsen van watermolens, windmolens, grutmolens, maalderijen e.d. te Almelo

1. De grafelijke watermolens in de stad nabij de “Koornmarkt”.
2. De Nieuwe “Oude Koornmolen”. Grotestraat Zuid.
3. De Broekmolen. Windmolenbroeksweg.
4. De Nieuwe Molen. Molenstraat.
5. Houtzaagmolen op de Hofkamp
6. Kookasmolen. Bornse-Bornerbroeksestraat.
7. De Veldmolen. Baniersweg.
8. De molen op het “Kollenveld”. Lekstraat.
9. Olie- en Korenmolen bij het Stationsplein.
10. Korenmolen “De Hoop”. Nieuwstraat. (nog steeds aanwezig)
11. Poldermolen Ureco terrein.
12. Poldermolen nabij oprit brug naar Wierden.
13. Bijzondere molen aan de Prinsenstraat. (windmotor).
14. Grutmolen aan de Grotestraat.
15. Grutmolen aan de Grotestraat.
16. Polder molen Leemslageweg.
17. Poldermolen Vriezenveenseweg.
18. Stoomkorenmolen in de Holtjesstraat.
19. Stoomkorenmolen “Bavinkstraat”.
20. Stoomkorenmolen aan de Sluiskade.
21. Stoomoliemolen Bornsestraat.
22. De korenmolen te Bornerbroek.
23. Watermolen bij het erve “Workel” te Bornerbroek
24. Watermolen “Tusveld”.
25. Watermolen in de Aalderinkshoek.
26. Poldermolen in Adorp
27. Malerij Bornerbroeksestraat

De lokatie van de eerste windmolen is tot op heden niet te achterhalen